

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ZİYA PAŞA

TERKÎB-İ BEND TERCÎ'-İ BEND

Hazırlayan:
Özge Şahin

ÇAĞRI YAYINLARI

Divanyolu Cad. Işık Sok. No: 10
34122 Sultanahmet - İSTANBUL - TÜRKİYE
Tel: (+90-212) 516 20 80-81 Fax: (+90-212) 516 20 82
www.cagri.com.tr - www.cagri.com.tr
e-mail: cagri@cagri.com.tr

Çağrı Yayınları: 158
Türk Klasikleri Dizisi: 34

©: Çağrı Yayınları - Şaban KURT

ISBN: 978-975-454-148-9
Sertifika No: 0107-34-006481

Sayfa Tasarım: Sevim Kurt
Baskı: Enes Ofset, İstanbul - 2008

İÇİNDEKİLER

Sunuş	VII
Ziyaz Paşa; Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri	IX
Terkîb-i Bend	3
Tercî’-i Bend	15
Sözlük	27

SUNUŞ

Bu çalışmayla, Tanzimat sonrası Türk edebiyatının kurucularından biri kabul edilen Ziya Paşa'nın en beğenilen ve yıllar geçtikçe değerini kaybetmeyen *Terkîb-i Bend* ve *Tercî'-i Bend*'i günümüz Türkçesi'ne aktarılmıştır.

Yenileşme dönemi Türk şiirinin en dikkate değer örneklerini veren Ziya Paşa, yaşadığı kimi olumsuzluklar ve haksızlıklara karşı asıl kudretini şiirinde göstermiştir. Dramatik denebilecek hayatından nasibini almış ve âdeta bir hiciv ustası hattâ bir nüktedân edasıyla yazdığı beyitler bugün de güncelliğini hâlâ korumaktadır. Tanzimat'la birlikte Batı'dan gelen yeni fikirler karşısında Doğu'nun kâinata bakışının düalitesini yaşayan ve bunun bir sorgulamasını yapan Ziya Paşa'nın devlet kurumları, adaletsizlik, zulüm ve haksızlıkları hicvederek eleştirdiği *Terkîb-i Bend*'i atasözü veya kelâm-ı kibar gibi söylenen beyitleriyle doludur. Akıl, kader, Tanrı, kâinat ve insanı merkeze alarak şaşkınlığını ve hayretini anlattığı *Tercî'-i Bend*'i ise yaşanan buhranın ifadesidir.

Ziya Paşa'nın değişmeyen ve her zaman güncelliğini koruyacak olan *Terkîb-i Bend* ve *Tercî'-i Bend*'inin bu baskısından günümüz okurlarının faydalanması için metinde geçen bütün kelime, tamlama,

özel isim ve yer adlarının karşılıkları ve açıklamalarını içeren geniş bir sözlük de hazırlanmıştır.

Terkîb-i Bend ve Tercî'-i Bend'in hatasız bir şekilde okura sunulmasına karşılıklı okumalarla katkıda bulunan sayın hocam Prof. Dr. Abdullah Uçman'a ve 1928'den önce basılı önemli edebî metinleri günümüz okuyucuları için yayımlama heyecanını hiç kaybetmeyen Çağrı Yayınları yöneticisi sayın Şaban Kurt'a içtenlikle teşekkür ederim.

Özge ŞAHİN

ZİYA PAŞA

Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri

1829 yılında İstanbul'da Kandilli'de dünyaya gelen Ziya Paşa'nın asıl adı Abdülhamid Ziyâeddin'dir. Aslen Erzurum'un İspir kazasına bağlı Kerab köyünden olan babası Galata Gümrüğü kâtiplerinden Ferîdüddin Efendi, annesi ise kendisinden altı yıl sonra, 1886 yılında vefat eden İtır Hanım'dır.

Küçük Ziya önce bir süre Kandilli'deki mahalle mektebine, aile İstanbul tarafına taşınınca Süleymaniye civarında devrine göre modern bir eğitim vermek üzere açılan Mekteb-i Edebiye'ye, burasını tamamladıktan sonra da Bayezid Rüşdiyesi'nde devam eder. Küçük yaştan itibaren aile içinde daha çok lalası İsmail Ağa'nın teşvik ve gayretleriyle çeşitli konularla ilgilenirken, bir yandan da Arapça ve Farsça öğrenmeye başlar. Şiire karşı ilgisi, edebiyata ve özellikle basit olduğu için halk şiirine meraklı bir adam olan lalası sayesinde başlamış, yine onun vasıtasıyla küçük yaşta Âşık Kerem ve Âşık Garip hikâyeleriyle Âşık Ömer ve Gevherî'nin şiirlerini okumuştur.

Yaşıtlarına göre bilgisi ve el yazısının güzelliği ile dikkati çeken genç Ziya, henüz 16-17 yaşlarında Sadâret-i Uzmâ Mektubî Kalemî'ne kâtip olarak girer. On yıl kadar çalıştığı bu kalemde, devrin tanınmış şahsiyetlerinden başta tezkire sahibi Fatin Efendi olmak üzere Leskofçalı Galib, Osman Şems Efendi,

şair Nevres ve Kâzım Paşa ile tanışır ve onlarla yakın dostluklar kurar. Daha Mekteb-i Edebiye’de okurken lalası İsmail Ağa’nın teşvikiyle başladığı şiir yazma faaliyetini burada biraz daha geliştirme fırsatı bulur.

Defter-i A’ mâlim adını taşıyan çocukluk hâtıralarında, Sadâret Kalemi’ne intisap ettiği yıllarda aruzu ve eski şiir bilgisini Fatin Efendi’den öğrendiğini bizzat kendisi söylemektedir. Yine bu kalemde iken, devrin tanınmış şairlerinin devam ettiği Tavukpazarı’ndaki bir kısım meyhanelerle edebiyat mahfillerinden biri olan Lebib Efendi’nin konağına ve Mahmud Paşa Câmii avlusundaki kahvelere bir müddet o da devam eder. Yine bu sıralarda, kendisi de bir şair olan Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey’e takdim etmiş olduğu bazı kasidelerle onun takdir ve teveccühünü kazandığı gibi, bir kısım çevrelerin de dikkatini çekmeyi başarır. Nihayet 1856 yılında doğrudan doğruya Sadrazam Mustafa Reşid Paşa’nın delâletiyle Mâbeyn-i Hümâyün beşinci kâtibi olarak saraya girer. Bu yeni görevin onun hayatında önemli bir dönüm noktası teşkil edeceği daha sonraki yıllarda görülecektir.

Sarayda bir yandan Fransızca öğrenmek suretiyle Batı kültür ve edebiyatını daha yakından tanımaya çalışırken, bir yandan da siyasî bakımdan yükselme hırsına kapıldığı anlaşılmaktadır. Mâbeyn müşîri Edhem Pertev Paşa’nın teşviki ile, onun Fransızca’dan çevirmeye başladığı *Endülüs Tarihi* adlı eserin yarım kalan tercümesini tamamladığı gibi, hemen arkasından da *Engizisyon Tarihi* adlı eseri tercüme eder. Ebüzziya Tefvik, onun, Mâbeyn’e girişiyle birlikte harâbât âlemlerinden uzaklaştığını söylemektedir.

Mâbeyn'e girebilmesi için elinden tutan hâmisi Mustafa Reşid Paşa'nın 1858 yılında ölümü üzerine saraydaki itibarı biraz sarsılırsa da, Haziran 1861'de Sultan Abdülaziz'in Osmanlı tahtına çıkmasıyla birlikte padişaha sunmuş olduğu bir kısım kasideler sayesinde tekrar göze girmeyi başarır ve bu durum onda yeniden bir yükselme ümidi ve hırsı doğurur. Kendisini Âlî Paşa'dan üstün görmesi ve ona karşı menfî bir tavır takınması, ileride büyük ölçüde aleyhine gelişecek birtakım olaylara yol açacağıнын henüz farkında değildir. Hattâ 1861 yılında Âlî Paşa'nın sadrazamlıktan azli ve yerine Fuad Paşa'nın tayininde kendisinin önemli bir rol oynadığı bile rivayet edilmektedir. Ancak Fuad Paşa'nın sadâreti sırasında da yükselme hırsının yol açtığı bazı tuhaf davranışları sebebiyle 1861 yılı sonlarına doğru Mâbeyn'deki görevine son verilerek Zaptiye Müsteşarlığı'na getirilir. Siyasî rakipleri tarafından bir an evvel İstanbul'dan uzaklaştırılmak üzere on beş gün kadar sonra Atina elçiliğine tayin edilirse de, o sırada Yunanistan'da ihtilâl çıktığını ve kamuoyunun aleyhimize çevrildiğini ileri sürerek istifa eder ve görev yerine gitmez.

Nihayet Nisan 1862'de, "Paşa" unvanı verilmek ve Kıbrıs mutasarrıflığına tayin edilmek suretiyle İstanbul'dan uzaklaştırılır. Kıbrıs'ta geniş çapta bir imar faaliyetine girişen Ziya Paşa, iklimiyle bir türlü uyuşmadığı Magosa'da sıtmaya yakalanır, bir çocuğu felç olur ve nihayet babasının ölümü üzerine yaptığı müracaatlar sonucunda, ancak bir yıl kadar sonra, Meclis-i Vâlâ âzâlığı ile İstanbul'a geri dönebilir. Kısa bir süre sonra rütbesi mîrimîranlığın ûlâ sınıfına terfî ettirile-

rek beylikçi olur. Yine bu sırada, doğrudan doğruya Sultan Abdülaziz'in iradesiyle Bosna-Hersek müfettişliğine getirilir, fakat orada suistimalleri dolayısıyla görevden aldığı defterdar ile vali Topal Osman Paşa'nın Mâlîye Nâzırı Mustafa Fâzıl Paşa tarafından himaye edildiğini ve kendisinin azli için saraya baş vurulduğunu öğrenince, kendisi önce davranarak görevinden istifa eder. Ziya Paşa, Bosna'dan döndükten sonra, yine padişahın iradesiyle Meclis-i Vâlâ âzâlığına, birkaç ay kadar sonra da Deâvî Nâzırlığı'na tayin edilir (Eylül 1863).

Siyasî rakibini her ne pahasına olursa olsun İstanbul'dan uzaklaştırma kararlılığında olan Âlî Paşa, üç yıl kadar sonra onu Amasya mutasarrıflığına tayin ettirmeyi başarır. Ziya Paşa, burada görev yaptığı iki yıl boyunca o zamana kadar benzeri görülmemiş bir imar hareketine giriştiği gibi, halkı ferahlatacak birtakım tedbirler almak suretiyle de, halkın sevgi ve saygısını kazanır. Amasya'nın merkezi ile beş kazasına altı hükümet konağı, altı mektep, bir idadi, altı saat kulesi ile bir hapishane binası ve yeni bazı iş yerleriyle bir de bedesten inşa ettirir, ayrıca şehir merkezinde yeni yollar açtırır. Onun bu ve buna benzer faaliyetleri bölgede yıllardır görülmemiş türden işler olduğundan, Anadolu'nun içerilerine kadar büyük bir şöhret salar ve bu faaliyetler birçok kişinin ağzında "Amasya ıslahatı" adıyla dolaşmaya başlar.

Ziya Paşa, o tarihlerde kaleme aldığı bir gazelinde Amasya'daki hayatını şu manzume ile dile getirmektedir:

*Zannetme ben Amasya' da paşalık eyledim,
 Buldum yetîm halkını babalık eyledim.
 Dil-hâhım üzre bir işe baş olmadım diriğ,
 Mecliste gerçi ben dahi âzâlık eyledim.
 Ey hoş o şeb ki yana yana bezm-i yârda,
 Mânend-i şem' encümen-ârâlık eyledim.
 Ne sûfîye, ne rinde yarandım zamânede,
 Mescidde sübha, bezmde sahbâlık eyledim.
 Buldum huzûr-ı kalb Ziyâ cümle kârımı,
 Tevfîz-i kabza-i kader-i Hâlik eyledim.*

Ancak menfaatlerine dokunduğu Zile Müftüsü Feyzullah Efendi, Hacı Hasan Ağa gibi bir kısım insanların çıkardığı suistimal söylentileri üzerine, bu sefer görevi Canik mutasarrıflığına nakledilir (1865). Ziya Paşa'nın Canik'te de bir yandan hastalıklar, bir yandan idarî çalışmalar, bir yandan da hasımlarıyla mücadele etmekten fırsat bulup da edebiyatla uğraşmaya yeterince zaman ayıramadığı anlaşılmaktadır. Ekim 1865'te, Meclis-i Vâlâ âzâlığı ile tekrar İstanbul'a dönen Ziya Paşa'nın, bu tarihten itibaren artık özellikle *Muhbir* gazetesinde yayımlanan yazıları ile Bâbîâî'nin iç ve dış politikasını açıkça tenkit ettiği görülecektir.

Bu sırada, Osmanlı Devleti'nin Suriye, Sırbistan ve Girit'te baş gösteren bazı ayaklanmalar sonucu önemli ölçüde toprak kaybına uğraması ve Avrupa devletleri nezdinde itibarının sarsılması, özellikle Belgrat kalesinin bir oldu bittiye getirilerek Sırbistan'a terk edilmesi üzerine, birçok muhalifi gibi o da Sadrazam Âlî Paşa'ya karşı açıktan açığa muhalefet etmeye başlar. Yine onun İstanbul'a geri döndüğü günlerde,

Osmanlı Devleti'ne bazı Avrupa ülkelerindekine benzer şekilde parlamenter demokratik sisteme benzer tarzda meşrutiyeti getirmek üzere gizlice kurulan ve daha sonra Yeni Osmanlılar Cemiyeti adını alacak olan İttifak-ı Hamiyyet Cemiyeti'ne dahil olduğu tahmin edilmektedir.

1867 yılı başlarında hastalığını ileri sürerek tedavi için Paris'e gitmek üzere Âlî Paşa'dan izin ister, Âlî Paşa masraftan bahsederek, Paris Sergisi'ne gönderilecek eşya komisyonu ile birlikte gitmesini ve seyahati bu şekilde gerçekleştirmesini tavsiye eder. Ancak hükümet, izlemekte olduğu politikaya karşı çıkanları şu veya bu şekilde bertaraf etmekte kararlı görünmektedir. İşte tam bu sırada, Âlî Paşa tarafından kendisine yapılan tavsiye üzerinde düşünürken, Ziya Paşa'nın ikinci defa Kıbrıs mutasarrıflığına tayini çıkar. Bunun üzerine, altı yıl önce Kıbrıs'ta görev yaptığını, ancak iklimine bir türlü alışamadığı adada hâlâ varlığını sürdüren bir hastalığa yakalandığını, ayrıca bir çocuğuyla babasının da burada öldüğünü belirterek, havası ile uyuşabileceği başka bir yere naklini talep eder.

Aynı günlerde yine Âlî Paşa tarafından siyasî bir tedbir olarak İstanbul'dan uzaklaştırılmak amacıyla Erzurum vali muavinliğine tayin edilen Nâmık Kemal ve *Muhbir*'deki siyasî yazıları dolayısıyla Kastamonu'ya sürgüne gönderilen Ali Suavi ile birlikte onun da, büyük bir ihtimalle, o sırada henüz açığa çıkmamış olan Yeni Osmanlılar Cemiyeti ile ilişkisi anlaşılmış bulunmaktadır. Yeni görev mahalli Kıbrıs'tan Rodos'a çevrildiği halde istifasını sunarak yeni görev yerine gitmeyen Ziya Paşa, buna karşılık Nâmık Kemal'le

birlikte, o sırada Paris'te yaşayan ve bir bakıma Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin hâmisî durumundaki Mustafa Fâzıl Paşa'nın davetine uyarak, *Courrier d'Orient* gazetesinin sahibi Giampietri ve Fransız büyükelçisi Monsieur Bouret'nin de yardımıyla gizlice Paris'e kaçar (17 Mayıs 1867). Daha önce Kastamonu'ya sürülen Ali Suavi de, yolda Mesina'da onlara katılır.

Ziya Paşa, 1871 yılında Paris'te kaleme aldığı bir kasidesinde:

*Yalvardım, i' tizâr ü tazarrû'lar eyledim,
Aslâ tagayyür etmedi kîn ü husûmeti.
Encâm-ı kâr Kıbrıs'a nefy etmek istedi,
Gördüm ki câna kasd idi ma'nâda niyyeti.
Bir başka çare kalmadı tahlîs-i cân için,
Terk-i diyâr eyledim âhir azîmeti.*

demek suretiyle, memleketi terk etme sebebinin, doğrudan doğruya Âlî Paşa'nın kin ve düşmanlığından canını kurtarmak olduğunu dile getirmiştir.

“Benim servetim size de kâfidir. Ama çalışalım, artık ne olacaksa olsun, elbette bir şey yapalım!” diyen Mustafa Fâzıl Paşa'nın, Kânîpaşazâde Rifat Bey, Âgâh Efendi, Mehmed Bey, Reşad Bey ve Nuri Bey gibi Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensuplarına bağladığı maaş ile Ziya Paşa da bir süre Paris'te kalır. Bir ay kadar sonra, Paris'te geniş bir arazi üzerinde her milletin tarım ürünleri ile makinelerinin teşhir edildiği bir sergi açılır ve Sultan Abdülaziz Kral III. Napolyon tarafından bu sergiyi ziyarete davet edilir. İşte, Sultan Abdülaziz'in söz konusu bu Avrupa seyahati dolayısıyla,

Fransız hükümetinin ikazı üzerine, cemiyet mensubu diğer bazı arkadaşlarıyla birlikte Ziya Paşa da Paris'ten ayrılarak Londra'ya geçer (Temmuz 1867).

Ziya Paşa, Sultan Abdülaziz'in Paris'ten sonra İngiltere Kraliçesi Victoria'nın daveti üzerine bu defa Londra'yı ziyareti sırasında, masumiyetini belirtmek amacıyla kendisini Avrupa'ya kaçmaya zorlayan sebepleri *Arz-ı Hâl* adlı uzunca bir mektup ile padişaha izah etme mecburiyeti ve fırsatını bulur.

Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensupları tarafından alınan ortak kararlara pek de aldırmayan Ali Suavi'nin başlangıçta cemiyet adına yayımlamaya başladığı *Muhbir* gazetesinde bir süre sonra dilediği gibi hareket etmesi üzerine, yine cemiyet mensupları tarafından alınan ortak karar doğrultusunda, Ziya Paşa Nâmık Kemal ile birlikte, 29 Haziran 1868 tarihinde Londra'da *Hürriyet* gazetesini çıkarmaya başlar. Yine bu sırada Londra'da, Mustafa Fâzıl Paşa'nın özel doktoru Simon Deutsch, Comte W. Plater, Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın karısı Melek Hanım ve ünlü Türkolog Leon Cahun gibi tanınmış birtakım şahsiyetlerle de görüşme fırsatı bulur.

Ziya Paşa, *Hürriyet* gazetesini Nâmık Kemal ile birlikte yayımladıkları süre içinde gazetede zaman zaman hükümetin iç ve dış politikasını tenkit etmekle beraber, dahil olduğu siyasî mücadeleyi hiçbir zaman şahsî bir mesele haline getirmemiştir. Ancak gazetenin 64. sayısından sonra Nâmık Kemal'in İstanbul'a geri dönmek üzere ayrılmasını müteakip, doğrudan doğruya Âlî Paşa'yı hedef alan ve ağır suçlamalarda bulunan çeşitli makaleler yayımlamaya başlar. *Hürriyet*'in 67. sayısında yayımlanan bir makalesi dolayısıyla, Bâbı-

âli'nin müracaatı üzerine İngiliz hükümeti tarafından tevkif edilir. Kefaletle tahliye edildikten sonra, can güvenliğini tehlikede gördüğü için Londra'dan ayrılarak önce Paris'e, oradan da Cenevre'ye geçer ve *Hürriyet*'i burada 89. sayıdan 100. sayıya kadar litograf baskı ile çıkarmaya devam eder.

Bu arada, Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati sırasında padişahla anlaştıktan sonra birlikte İstanbul'a geri dönen Mustafa Fâzıl Paşa'nın Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensuplarına ödemekte olduğu tahsisat kesilince, cemiyet de kendiliğinden dağılmaya yüz tutar. Mustafa Fâzıl Paşa'nın bir ara, cemiyet mensuplarını kast ederek: "Ya susarlar, ya da tahsisatlarını keserim!" tarzındaki tehditleri üzerine, Ziya Paşa bu sefer, onun siyasî rakibi Hidiv İsmail Paşa'yı metheden yazılar yayımlamaya başlar. Ziya Paşa, Nâmık Kemal'in İstanbul'a geri dönmesinden sonra, Avrupa'da kalan cemiyet mensuplarından sadece Reşad ve Nuri Beylerle ilişkisini sürdürür.

Ziya Paşa, Âlî Paşa'nın 6 Eylül 1871'de ölümünü izleyen günlerde, yeni sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın tasavvutu ile Sultan Abdülaziz'e sunduğu bir kasidenin yumuşattığı havadan da yararlanarak İstanbul'a geri dönebilir.

1872 yılı başlarında Divân-ı Ahkâm-ı Adliye'de kurulan İcrâ Cemiyeti reisliğine getirilir. Ancak daha önce yakalandığı hastalıklardan bir türlü kurtulamayan Ziya Paşa, bir süre sonra Adliye Nâzırı Midhat Paşa ile bir araya gelerek adliye işlerinin yeni bir düzene konulmasında büyük gayret sarf eder. 1873'te, bir aralık Hâriciyi nâzırlığına tayini düşünüldüğü halde Müter-

cim Rüşdü Paşa'nın itirazı üzerine bundan vazgeçildiği söylenmektedir. Bu arada Şûrâ-yı Devlet üyeliğine getirilir ve 1876'ya kadar bu görevde kalır.

Mayıs 1876'da ordunun da desteğiyle Midhat Paşa ekibi tarafından Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilip yerine V. Murad'ın cülûsunu takip eden günlerde Mâbeyn-i Hümayun baş kâtipliği ile Maarif Müsteşarlığı'na tayin edilir. Fakat bu görevinin daha ilk günlerinde başta Nâmık Kemal olmak üzere siyasî sürgünlerin affı hususundaki padişah irâdesini Sadrazam Rüşdü Paşa'ya bildirmekte aceleci davrandığı gerekçesiyle azledilir.

V. Murad'ın üç aylık saltanatını takiben Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkması üzerine, yeni padişah tarafından Nâmık Kemal ile birlikte bir süre Kanun-ı Esâsî Encümeni'nde çalışır; 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sırasında askerin kışlık ihtiyacını karşılamak üzere kurulan Hediye Cemiyeti'ne reislik yapar. Meşrutiyeti ilân edeceği vaadiyle tahta çıkan Sultan II. Abdülhamid'in 93 Harbi'ni bahane ederek Şubat 1878'de Meclis-i Mebusân'ı süresiz olarak kapatmasından kısa bir süre önce İstanbul mebusluğuna aday gösterileceği söylentileri üzerine, vezir rütbesi ve "Paşa" unvanıyla ikinci defa Suriye valiliğine tayin edilir (1877).

Ziya Paşa Suriye valiliği sırasında serbest düşünceleri dolayısıyla müslüman halkla, izlediği sıkı para politikası dolayısıyla da hristiyan ve yahudi tebaa ile sürtüşünce, görevi üç buçuk ay kadar sonra Konya'ya nakledilir. Burada yine bir yandan tefecilerle mücadele ederken diğer yandan da imar faaliyetlerine girişir.

Konya'dan da, yine kendileriyle uğraştığı birtakım tefecilerin şikâyeti üzerine görevinden alınarak 1878 yılında son görev yeri olan Adana valiliğine tayin edilir.

Kavurucu yaz sıcağında ve oldukça zor şartlar altında yapılan yorucu ve sıkıntılı bir yolculuktan sonra yeni görev mahalline gelen Ziya Paşa, Adana'ya ulaştığında çok bitkin ve hasta durumdadır. Buna rağmen kısa sürede kendisini toparlayarak şehirde ciddi anlamda bir imar faaliyetine girişir. Önce bir tiyatro binası inşa ettirir; temsiller vermesi için de İstanbul'dan bir tiyatro topluluğu davet eder. Hattâ buradaki sahnede temsil edilmek üzere, daha önceleri bizzat kendisinin tercüme ettiği Molière'in *Tartuffe*'ünü yeniden gözden geçirir. Ayrıca şehirde yeni okullar açar, devlet memurlarının daha verimli çalışmalarını sağlamak üzere çeşitli kurslar düzenler, bu kurslara katılmayı mecburi hale getirir.

Daha önce olduğu gibi alışlagelen şikâyetler burada da devam ederken, bir yandan da sağlık durumu günden güne bozulur. Bir ara sağlığına iyi gelebileceği düşüncesiyle Gülek yaylasında Gerlez'e gider. Ancak 1880 yılı Mayıs ayından itibaren evden dışarıya bile çıkamayacak duruma düşer. Hakkında yapılan şikâyetleri yerinde incelemek üzere İstanbul'dan gönderilen Divân-ı Muhâsebât üyesi Hacı Âkif Efendi yaptığı soruşturma sonucunda şikâyetin esasının, Ziya Paşa'nın haberi olmadan, mühürdarının yapmış olduğu bir yolsuzluktan ileri geldiğini ortaya çıkarır.

Ziya Paşa, "Hayatımda iki defa irtikâbla itham olundum. Birisi Mahmud Nedim Paşa'nın açıktan açığa iftirası, ikincisi şu Adana'da bizim mühürdar kumpanyasının yüzünden uğradığım iftiradır. Fakat lehül-

hamd her ikisinden de namusum gün gibi ayan oldu!” demiştir.

Ziya Paşa’nın, ölümünden önce elde mevcut en son eseri Cebelibereket Sancağı merkezi kabul edilen Yarpuz kasabasındaki hükümet konağının inşası için yazmış olduğu şu tarih manzumesidir:

*Hudâ devletle Hân Abdülhamîd’i pâydâr etsin,
Ki ahinde memâliki feyz ü irfâna karîn oldu.
Piyas’dan Yarpuz’a câ-yı hükûmet nakl edip şimdi,
Bu etrâfın ahâlisi hukûkundan emîn oldu.
Vilâyette Ziyâ vâli iken yazdı bu târihi:
Yapıldı buraya bâbü’l-hükûme dil-nişîn oldu.*

Daha Kıbrıs’ta iken başlayan ve Amasya’da nükseden hastalığı burada yeniden ortaya çıkar. Ziya Paşa nihayet 17 Mayıs 1880 günü, henüz elli bir yaşında iken hayata gözlerini yumar. Öldüğü vakit cebinden bir lira ile üç mecdiyeden başka herhangi bir para çıkmaz. Cenazesi kalabalık bir cemaat tarafından Adana’daki Ulu Câmi hazîresine defnedilir.

Konuyla ilgili kaynakların verdiği bilgilere göre, memlekette hüküm süren siyasî hava dolayısıyla akraba, dost ve tanıdıklarından birçoğu cenazeye katılamamıştır. Hattâ üzerine ölüm tarihi düşürülen bir mezartaşı bile dikilememiş, hayatta iken Ziya Paşa’ya büyük bir hürmeti olan Adana Vergi Müdürü Hasan Rıza şu mensur kitâbeyi mezartaşına yazmıştır:

“Adana Vilâyeti valisi Abdülhamid Ziyâeddin Paşa merhûmun fazl ü kemâli âsârıyla müsbit ve ulûv-i kadrini beyân ve tavsîf ile zebân-ı üdebâ-yı zamân

bî-kudret ve târih-i vefâtını nazmda şuarâ-yı benâm-ı Osmâniyân izhâr-ı acz ü hayret eylediklerinden doksan yedi senesi Cemâziyelâhiri'nin sekizinci Pazartesi günü gülşen-serâ-yı bekaya rihlet ve dârü'l-huld-i ukbâya azîmet eylediklerini vilâyet-i mezkûre Vergi Müdürü es-seyyid Hasan Rıza nesren bu vech ile tahrîre ictisâr eyledi. Rahmetullahi aleyh rahmeten vâsia. Merhûm-ı müşârunileyhin rûh-ı şerîfleriyle sâir ervâh-ı mü'minîn için rızâen lillâhi teâle'l-fâtiha."

Eski fikir ve dâvâ arkadaşı Ziya Paşa'nın ölüm haberini Midilli'de mecburi ikameti sırasında haber alan Nâmık Kemal, eski dostunun vefatına acı acı ağlayarak bir zamanlar birlikte çektiydikleri bir fotoğrafın arkasına şu beyitleri yazmıştı:

*Hem muâriz hem de muvâfıktı Ziyâ ile Kemâl,
Şu'le-i berkiyyede mevcûd iki kuvvet gibi.
İttihâd ettikçe ammâ başına zâlimlerin,
Yıldırımlar yağdırırdık nûr-ı hürriyyet gibi.
Bir Ziyâ'dır hâke düştü arşa etti in'itâf,
Mazharı bu hâk olan bin mûr-ı ulviyyet gibi.
Nûr-ı Hakk'a iltihâk etti Kemâl-i zârını,
Tek bıraktı yer yüzünde sevdiği millet gibi.*

Ziya Paşa'nın bu zamansız ve erken kaybına şâir-i a'zam Abdülhak Hâmid de bir mersiye yazarak gözyaşı dökmüştür.

* * *

Şinasi'den sonra Nâmık Kemal ile birlikte Ziya Paşa, 1860'lı yıllardan başlayarak belirgin bir şekilde

Fransız edebiyatı etkisi altında gelişen yeni Türk edebiyatının kurucularından biri kabul edilmektedir. Ancak, asırlardan beri devam etmekte olan bir edebî gelenek içinde doğup büyüyen Tanzimat sonrası edebî şahsiyetlerinin hemen hepsinde görülen bazı ortak özellikler Ziya Paşa'da da mevcuttur. Bu ortak özelliklerin belli başlılarını divan şiiri tesiri ile âşık tarzı geleneği ve Fransız edebiyatı tesiri meydana getirmektedir.

Defter-i A'mâl adlı çocukluk hâtıralarında lalası İsmail Ağa'nın teşviki ile henüz rüşdiyede okurken gizlice Farsça öğrendiğini belirten Ziya Paşa, manzum *Harâbât* mukaddimesinde ise henüz on beş yaşına gelmeden şiirle meşgul olmaya başladığını söylemektedir. *Defter-i A'mâl*'de bunu şu satırlarla nakleder:

“... şiiri bana öğretmesi için ricaya başladım. Lala cevabında “şiir dedikleri bazı ibâda mahsus bir atıyye-i ilâhiyyedir, tevaggul ve tahsil ile olmaz. Eğer Cenâb-ı Bârî sana da mukadder etmiş ise, şâir olursun ve illâ hiçbir vesile ile bu şerefe nâil olamazsın (...) İşte şiir dâd-ı Hak'tır, ilim ile ele geçmez!” dedi. Bunu işitir işitmez güyâ içimde küllenmiş bir ateş kümesi varmış da körüklenmiş gibi kendimde bir galeyan hissettim. Karara mecâlim kalmadı. Değirmeni bıraktım, ağlayarak lalanın boynuna sarıldım ve şiirin nasıl söylendiğini mutlaka bana öğretmesi için yalvardım.”

Yine lalasının teşviki ile o günlerde âşık tarzında birtakım şiirler kaleme alan küçük Ziya'nın okuduğu ilk eserler arasında *Âşık Ömer Divanı* ile Gevherî'nin birtakım şiirleri bulunmaktadır. Onun doğrudan doğruya âşık edebiyatıyla meşgul olduğu bu devirde Âşık Garip ve Âşık Kerem gibi halk hikâyelerini de

okuduğu, ayrıca Âşık Ömer ve Gevherî'nin bazı manzumelerine nazîreler yazdığını yine bizzat kendisi nakletmektedir:

*On beşte değildi sinn ü sâlim
Kim nazm ile vardı iştigâlim
Mevzûn söze can verirdi gûşum
Eş'âr okusam giderdi hûşum
Verdi bana evvelâ merâkî
Meydan şuarâsının nühâkî
Gâhîce Garîbî'yi okurdum
Âşık Kerem'e yanar dururdum
Âşık Ömer'i ki gâh alırdım
Uçkur sözüne şaşar kalırdım
Tahsînle de etmeyip kanâat
Yağmağa da geh gelirdi cür'et
Her defter-i şî'ri kim tanırdım
Yok nüsha-i âharı sanırdım
Kendim de nazîre der idim gâh
Ammâ ne söz el-ıyâzu billâh
Gûş etmesin öyle söz kulaklar
Âlûdesi olmasın dudaklar
Dîvançeme anları yazardım
Mümkün olsa taş kazardım*

Ancak, Sadâret Mektûbî Kalemi'nde çalışırken şair ve son tezkire yazarlarından Fatin Efendi ile tanıştıktan sonra halk şiirinden başka, çok daha zengin bir şiir dünyası olduğunu da anlayacak ve bu tarz şiir ile meşgul olmaktan vazgeçerek eline geçen divanları okumaya ve yavaş yavaş divan şiirinin değerini anlamaya başlayacaktır. Onun, yine bu tarihlerde Hâfız-ı

Şîrâzî'yi tanıdıktan sonra Fars edebiyatı ile de ilgilenmeye başladığı dikkati çeker:

*Geçti elime çün nüsha-i cân
Matbû bir iki köhne dîvân
Bir kerre bu kenze nâil oldum
Bir başka cihâna vâsıl oldum
Bir pâreye bini âferinin
Pâbûsu atıldı Gevherî' nin
Vehbî ile Vâsıf ı beğendim
Taklîd için anlara özendim*

1861 yılında, divan şiirinin bir bakıma son temsilcileri kabul edilen Encümen-i Şuarâ toplantılarına da katılan Ziya Paşa, gerek burada, gerekse o sırada devam ettiği Mahmutpaşa, Gümüşhalkalı, Altınoluk ve Servili gibi kahvehane ve meyhanelerdeki arkadaşlarının da tesiri ile bu tarihten itibaren artık klasik tarzda gazeller, kasideler, şarkılar, nazîreler ve hicivler yazmaya başlar. *Harâbât* mukaddimesinde o günlerden şu mısralarla söz etmektedir:

*Kim ki şi'rime atsa ta'ne taşı
Uğrardı benimle derde başı
Hicv idi muârıza cevâbım
Şemşîr-i zebân idi kitâbım
Ol hâl ile rûzigâr geçti
Bir iki hazân bahâr geçti*

Ziya Paşa, ilk şöhretini kazandığı ve eski şiire ne kadar âşina olduğunu ortaya koyduğu meşhur *Tercî-i Bend*'ini de yine bu sıralarda, 1859 tarihinde kaleme alır.

Şinasi'den başlayarak Tanzimat'tan sonraki yıllarda yetişen şairlerin divan şiirinin belli başlı kalıp, mazmun sistemi ve hayal dünyası yerine Batılı şiir kalıplarıyla içinde yaşadıkları devrin birtakım aktüel konularını işlemek suretiyle şiirde bir yenilik yapmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Ancak buna rağmen Abdülhak Hâmid'e gelinceye kadar şiirin muhtevasında gerçekleştirilen bazı değişiklikler dışında, gerek vezin, gerekse nazım şekillerinde tam anlamıyla bir yenilik yapılamaz. Bu çerçevede Ziya Paşa'nın manzumeleri de tamamen değilse bile büyük ölçüde divan şiirinin yeni devirdeki devamından başka bir anlam ifade etmez.

Diğer Tanzimat dönemi aydınları gibi Batı'dan XVIII. yüzyıl aydınlanma çağı filozoflarının etkisi altında kalan Ziya Paşa, siyasî ve sosyal muhtevalı eserlerinde büyük ölçüde realizme yaklaşırken, bir kısım manzumelerinde ise romantizme yer verir. Bir bakıma duyguları ile yerli kalmaya çalışan Ziya Paşa, şekilden ziyade fikir yönüyle eskilerden ayrılmıştır. Tanzimat'tan sonraki Türk edebiyatının karakteristik özelliğini meydana getiren bir yanıyla yerli, bir yanıyla da yeni olma gayreti onda da açık bir şekilde görülmektedir. Onun, mizacı ile düşünceleri arasındaki bu farklılığı Ahmet Hamdi Tanpınar şu cümlelerle özetlemektedir: “İşte zeki ve girgin bir saray adamı, hürriyet âşığı, sırasına göre rind ve kalender, fakat daima muhteris ve zengin hayata düşkün, yaratılıştan büyük devlet adamı edâlî, erişmek için çırpınan, fakat ikbâlin eteğini tutmakta beceriksiz, gizli meramlı, fakat açık sözlü, sabırsız, zâlim, kindar, fakat aynı zamanda vefalı ve insanları daima affa hazır, hülâsa mizacı ile ihtirasları ve

fikirleri arasında perişan Ziya Paşa'nın velveleli ömrü..." (XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, 3. b., İstanbul 1967, s. 288).

Ziya Paşa'nın, en yakın arkadaşı Nâmık Kemal'den başlayarak çeşitli tarihlerde ele alıp tenkit edilen ve tutarsızlıkla itham edilmesine sebep olan hareketlerinden en önemlisi, meşhur "Şiir ve İnşâ" (*Hürriyet*, nr. 11, 7 Eylül 1868) adlı makalesinde ileri sürdüğü görüşlerle, bu tarihten altı yıl sonra kaleme aldığı manzum *Harâbât* mukaddimesindeki görüşleri arasındaki farklılıklar, daha doğrusu tezatlardır.

"Şiir ve İnşâ" makalesinin baş tarafında, biraz da yurt dışında bulunmanın verdiği rahatlıkla, Osmanlı şiiri denebilecek bir şiir ile Türk milletinin gerçek anlamda saf bir dilinin olup olmadığını soran Ziya Paşa, divan edebiyatının ünlü şairleri Necati Bey, Bâkî ve Nef'î'nin divanlarındaki manzumelerle Nedim'in ve Enderunlu Vâsıf'ın şarkılarını bu anlayış doğrultusunda Türk şiiri kabul etmez: "Bu nazımlarda Osmanlı şairleri suarâ-yı İran'a ve İranlılar da Araplara taklit ile melez bir şey yapmışlar!" diyerek, divan şiirinin orijinal bir şiir olmadığını iddia eder. Buna karşılık, Türk edebiyat tarihinde ilk defa, hakiki Türk şiirinin "İstanbul ahâlisinin avâmı beyninde (arasında) hâlâ duran ve şairlerin nâ-mevzûn diye beğenmedikleri avam şarkıları ve taşralarda çöğür şairleri arasında deyiş, üçleme ve kayabaşı denilen şiirler" olduğunu ileri sürer.

Ziya Paşa makalesinin devamında Türk nesir dilini de ele alır ve bu konuda da ilginç görüşler ortaya koyar. Ziya Paşa'ya göre, Osmanlı artistik nesrinin birer şâheseri kabul edilen Veysî ve Nergisî'nin yazdıklarıyla

Feridun Bey'in *Münşeat*'ından bir tek cümleyi anlayabilmek için bir elde *Kâmus*, diğer elde *Ferheng* olmak şartıyla, olağanüstü bir çaba ve gayret sarf etmek gerekir. Ziya Paşa burada sade Türk nesrine örnek olarak Mütercim Âsım Efendi'nin *Kâmus Tercümesi*'ndeki dili ile *Muhbir* gazetesinin benimsemiş olduğu yazı dilini gösterir; ancak kendisi bu makalesinde bile, belki eski alışkanlığı gereği, bu dil anlayışına uygun, anlaşılır bir dil ile yazamaz.

Ziya Paşa'nın, 1874 yılında yayımlanan manzum *Harâbât* mukaddimesinde ise, "Şiir ve İnşâ"da tenkit ettiği divan şairleri Necati Bey ile Ahmed Paşa ve Zâtî için "Türk dilinin temelini güzel bir şekilde atmışlar!" demesi; buna karşılık daha önce takdir ettiği halk şairlerinin eserlerini "nühak"a (eşek anırması) benzetmesi, en yakın arkadaşı Nâmık Kemal'den başlayarak yeni edebiyatı savunan yazarlar tarafından uzun süre ağır bir şekilde tenkit edilmesine sebep olmuştur.

*Akşam olur güneş batar şimdi buradan,
Garip garip kaval çalar çoban dereden
Pek körpesin esirgesin seni yaradan,
Gir sürüye kurt kapmasın gel kuzucağım,
Sonra yârdan ayrılırsın âh yavrucağım.*

kıt'asıyla başlayan meşhur türküsüyle daha başka bir kısım manzumelerinde devrin sade dil anlayışına uygun bir dil kullanmaya çalışan Ziya Paşa, bir kısım gazelleri de dahil, başta *Terkîb-i Bend*'i olmak üzere, Tanzimat'tan sonra ülkede Batılılaşma adına yapılmaya çalışılan bir kısım yenilikleri tenkit eden önemli bir münekkittir. mevkiiinde görünür.

Onun:

*Diyâr-ı küfrü gezdim, beldeler kâşâneler gördüm,
Dolaştım mülk-i İslâm'ı bütün vîrâneler gördüm.*

beytiyle başlayan gazeli, *Terkîb-i Bend*'i ve:

*Derde uğrar kim sadâkat etse elbet devlete,
İstikamet mahz-ı cinnettir bu mülk ü millete.*

beytinin kıt'a sonlarında tekrarlandığı diğer bir *Tercî-i Bend*'inde, yaşadığı hayatın ve devrin çok ağır bir dille eleştirisi yapılmaktadır. Bu tarz eleştiri ve hiciv daha sonra, doğrudan doğruya siyasî rakibi Âlî Paşa'yı hedef aldığı *Zafernâme*'de âdeta doruğa çıkacaktır.

Buna rağmen Ziya Paşa'nın her devirde zevkle okunan ve en çok beğenilen eserleri, yine eski tarzda yazdığı manzumeler olmuştur. Bunların arasında Avrupa'ya gitmeden önce kaleme aldığı ve haklı bir şöhrat kazanmasını sağlayan:

*Bu kârgâh-ı sun' aceb dershânedir,
Her nakş bir kitâb-ı ledünden nişânedir.*

beytiyle başlayan ünlü *Tercî-i Bend*'i, bütün İslâm dünyasında asırlardır geçerli olan hayat felsefesini âdeta özetlemektedir. Aynı manzumenin sekizinci beytinde:

*Yoktur siper bu kubbe-i fîrûze-fâmda,
Zerrât cümle tîr-i kazâya nişânedir.*

diyen Ziya Paşa, âdeta bir kısım *existentialiste* filozofları hatırlatırcasına, ama daha ziyade İslâm düşüncesindeki Cebriyye ekolüne bağlı kalarak, insan da dahil

olmak üzere, bütün varlığın kader karşısındaki mutlak aczini dile getirir.

Doğrudan doğruya Allah, insan, hayat, kâinat, insanın kaderi ve öteki dünya vb. bütün şark âleminde yüzyıllardır tartışılan belli başlı meselelerin konu edildiği bu manzumenin, Türk edebiyatında Nâbî'den beri devam etmekte olan bir geleneğin son halkası olduğu öne sürülmüştür. 20-30 yıl kadar sonra Abdülhak Hâmid'de daha da derinleşecek olan felsefî şiirin ilk tohumlarının bu manzumeyle atıldığı da bir gerçektir.

Ziya Paşa'nın eski şiir vadisinde 1870 yılında Avrupa'da bulunduğu sırada kaleme aldığı ve birçok parçası atasözü veya kelâm-ı kibar kabul edilen diğer ünlü manzumesi ise *Terkîb-i Bend* adını taşımaktadır. Onar beyitlik on iki bentten meydana gelen ve yer yer sehl-i mümtenî sayılabilecek çeşitli beyitlerle zenginleşen bu manzume de, XVII. yüzyılda Bağdatlı Rûhî'nin açmış olduğu yolun XIX. yüzyıldaki bir nevi devamı kabul edilmiştir. Ziya Paşa'nın, yaşadığı devrin bütün duyuş ve düşünce tarzını sergilediği bu manzumesi, A. H. Tanpınar'ın ifadesiyle: "Bütün harâbât neşvesine rağmen bir polemik eseridir."

Ziya Paşa'nın siyasî ve fikrî yazılarında yer yer Batılı serbest düşüncenin izlerine de rastlanmaktadır. Avrupa'da bulunduğu yıllarda özellikle *Hürriyet* gazetesinde yayımlanan makalelerinde hak, hukuk, adalet, kanun üstünlüğü ve eşitlik gibi, çoğu Tanzimat Fermanı ile birlikte Osmanlı Devleti'nin gündemini oluşturan belli başlı konular üzerinde durduğu görülmektedir.

Meşrutiyet konusunda, Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensubu arkadaşları Nâmık Kemal ve Ali Suavi'den

pek farklı düşünmeyen Ziya Paşa, Hulefâ-i Râşidîn devrini (dört halîfe) örnek vermek suretiyle, Osmanlı Devleti yöneticilerinin “meşveret”, yani danışma usûlüyle seçilmesinin İslâmî devlet geleneğinde zaten mevcut olduğunu ileri sürerek, Batılı parlamenter rejime İslâmî bir kisve giydirme gayreti içerisindeydi.

Ziya Paşa’nın, doğrudan doğruya memlekette meşrutî rejimi tesis etmek gibi siyasî bir gaye ile kurulan Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensubu olarak birkaç yıl Avrupa’da bulunması, onun da, Tanzimat’tan sonraki Türk edebiyatında Şinasi, Nâmık Kemal veya Abdülhak Hâmid gibi birtakım büyük yenilikler gerçekleştirmiş diğer edebiyatçılarla birlikte anılmasına yol açmış, ancak o, ne şekil, ne de muhteva itibarıyla bu dönemin şiir ve edebiyat anlayışında herhangi bir yenilik hareketine teşebbüs etmemiştir.

Gerek siyasî mücadele, gerekse resmî görevleri arasında bir edebiyatçı olarak pek de verimli olamayan ve kendisinden beklendiği kadar eser veremeyen Ziya Paşa’nın *Muhbir* ve *Hürriyet* gazetelerindeki siyasî ve edebî yazıları henüz kitap halinde yayımlanmamıştır.

Eserleri: 1) *Eş’âr-ı Ziyâ* (İstanbul 1881). Ziya Paşa’nın hayatı boyunca yazmış olduğu bütün şiirleri ölümünden sonra damadı Hamdi Bey (Paşa) tarafından bir divan tertibi içerisinde bir araya getirilerek bu adla yayımlanmıştır. Münâcât, naat, kaside, mersiye, gazel, kıt’a, şarkı, türkü, tercî-i bend, terkîb-i bend, müseddes, tahmis, tesdis ve bir kısım tarih manzumelerinden meydana gelen bu eserde bütünüyle klasik şiirin havası hâkimdir. Bu küçük hacimli eserin eksik ve hatalı basılan kısımları daha sonra Süleyman Nazif tarafından

düzeltilmiş, bazı notlar ve açıklamalarla birlikte *Külliyât-ı Ziyâ Paşa* (İstanbul 1924) adıyla yeniden yayımlanmıştır. Bu eserin içinde yer alan *Tercî-i Bend* ve *Terkîb-i Bend* adlı ünlü iki manzume aynı adlarla 1872 yılında müstakil olarak yayımlandığı gibi, ayrıca bir incelemeyle birlikte Hüseyin Yorulmaz tarafından yeni harflerle de neşredilmiştir (İstanbul 1992).

2) *Zafernâme*. Önce İzmit mutasarrıfı Fâzıl Paşa tarafından Âlî Paşa için yazılmış 66 beyitlik medhiye tarzında bir kasideyle başlayan eser, aynı kasideyi Karantina kâtibi Hayri Efendi adında birinin tahmîsi, bu tahmîsi de, cahilliğiyle meşhur Zaptiye Nâzırı Hüsnü Paşa'nın şerhi meydana getirmektedir. 1866'daki Girit isyanı ve Sadrazam Âlî Paşa'nın Girit'e muhtariyet vermek suretiyle işi bir oldu bitti ile halledip muzaffer bir edâ ile İstanbul'a geri dönüşünün anlatıldığı eser, tehzîl sanatının hemen hemen bütün özelliklerinin ortaya konulduğu önemli bir örnektir. Ziya Paşa 1867 yılında Paris'te yazmaya başladığı eseri 1870'te Cenevre'de tamamlamıştır. Yazıldığı tarihlerde baskı yeri ve tarihi belirtilmeden taşbaskısı olarak yayımlanan *Zafernâme*, Fikret Şahoğlu tarafından yeni harflerle de neşredilmiştir (İstanbul 1975).

3) *Rüyâ* (İstanbul 1910). Divan edebiyatının hâb-nâmeleri tarzında kaleme alınan eser, önce 1869 yılında *Hürriyet* gazetesinin 68. ve 69. sayılarında yayımlanmıştır. Doğrudan doğruya yine Âlî Paşa'yı hedef alan eserde bir yandan memleketin içinde bulunduğu sıkıntılı durum anlatılırken, diğer yandan bütün bunların sebebi olarak da Âlî Paşa'nın kötü yönetimi gösterilerek görevinden azli istenmektedir. 1932 yılında yeni

harflerle de yayımlanan bu küçük hacimli eser de, Türk edebiyatında siyasî tenkidin ve yeni nesrin başarılı ilk örneklerinden biri kabul edilmiştir.

4) *Arz-ı Hâl* (İstanbul 1910). Ziya Paşa, Temmuz 1867'de Kraliçe Victoria'nın davetlisi olarak Londra'yı ziyareti sırasında Sultan Abdülaziz'e takdim ettiği rivayet edilen bu eserinde, daha önce saraydaki görevinden niçin uzaklaştırıldığını, kendisinin arzu etmediği yerlere tayin edilme sebeplerini ve Avrupa'ya neden kaçtığını anlatmaktadır.

5) *Harâbât* (İstanbul 1874-1875). Üç büyük ciltten meydana gelen hacimli bir şiir antolojisi. Birinci cildin başında 795 beyitlik manzum bir mukaddime, sonra Türkçe, Arapça ve Farsça kasideler; ikinci ciltte divan edebiyatının diğer nazım şekilleriyle yazılmış Türkçe, Çağatayca, Arapça ve Farsça manzumeler; üçüncü ciltte ise Türkçe ve Farsça mesneviler yer almaktadır. Eserin mukaddime kısmındaki görüşler, yayımlanışını takip eden günlerde o sırada Magosa'da sürgünde bulunan Nâmık Kemal tarafından *Tahrîb-i Harâbât* (1874) ve *Ta'kîb* (1875) adlı iki risale ile ağır bir dille tenkit edilmiştir.

6) *Verâset-i Saltanat-ı Seniyye Hakkında Mektup* (Londra 1868). Edebî bir gayeden ziyade siyasî bir amaçla kaleme alınan eserde, verâset usulünün Mısır Prensi Mustafa Fâzıl Paşa ve çocukları aleyhinde değiştirilmesi münasebetiyle, doğrudan doğruya onun haklarını savunmak üzere yazılmıştır. Eserde, zaman zaman, kardeşi şehzade Abdülaziz'i tahttan uzak tutmak isteyen Sultan Abdülmecid'in, oğlu V. Murad'ı veliaht olarak tayininden de söz edilmektedir.

7) *Endülüüs Tarihi* (İstanbul 1859, 1864, 1887, 1888). Ziya Paşa'nın, Mâbeyn'e girdikten sonra, daha önce Müşir Edhem Pertev Paşa'nın Viardot'dan tercüme etmeye başladığı ancak tamamlayamadığı eserin, edebî bir dille yeni baştan yapılmış bir çevirisidir. Dört cilt halinde yayımlanan eser, Yasemin Ödük, Kâzım Masumi ve Fatma Şahin tarafından aynı adla yeni harflerle de neşredilmiştir (İstanbul 2004).

8) *Riyânın Encâmı* (İstanbul 1881). Ziya Paşa'nın daha Avrupa'da bulunduğu sırada Molière'den çevirmeye başladığı, ancak hayatının son yıllarında Adana valisi iken burada kurduğu tiyatrodaki temsil edilmek üzere tamamladığı beş perdelik manzum bir komedidir. Türk edebiyatında manzum tiyatronun ilk örneği kabul edilen eser, daha sonra *Tartuffe yahut Riyânın Encâmı* (İstanbul 1887) adıyla da yayımlanmıştır.

9) *Engizisyon Tarihi* (İstanbul 1882). Ziya Paşa'nın, gençlik yıllarında, biraz da yabancı dilini geliştirmek üzere Theophile Lavallée ile Chéruei'den çevirdiği ve edebî bir değeri bulunmayan bu eserde, daha çok Ortaçağ İspanya'sındaki engizisyon işkence-leri ve burada özellikle Musevîlere yapılan eziyetler anlatılmaktadır.

Konuyla ilgili çeşitli araştırmalarda, Ziya Paşa'nın bütün bu sayılanlardan başka, kitap halinde yayımlanamayan veya müsveddeleri kaybolduğu tahmin edilen birkaç eserinden daha söz edilmektedir. Bunlar, Avrupa'da bulunduğu sırada Jean-Jacques Rousseau'dan çevirdiği *Emile* ("Defter-i A'mâl" adlı önsözü "Ziya Paşa'nın Âvân-ı Tufûliyetine Dâir Bir Makalesi" adıyla ölümünden sonra Ebüzziyâ Tevfik tarafından yayım-

lanmıştır: *Mecmua-i Ebüzziyâ*, nr. 13-16, 2 Şubat-20 Mart 1881), *Les Confessions (İtiraflar)* ile Fénélon'dan çevirdiği *Telémaque*'dir.

Kaynaklar: Ebüzziya Tevfik, *Numûne-i Edebiyât-ı Osmâniye*, İstanbul 1302, s. 262-292; E. J. W. Gibb, *A History of Ottoman Poetry*, Vol. V, London 1907, p. 41-111; Süleyman Nazif, *İki Dost*, İstanbul 1925; İsmail Hikmet (Ertaylan), *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. I, Bakü 1925, s. 161-202; İsmail Hikmet (Ertaylan), *Ziya Paşa-Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1932; Murat Uraz, *Ziya Paşa*, İstanbul 1938; Taha Toros, *Ziya Paşa'nın Adana Valiliği*, Adana 1940; İhsan Sungu, "Tanzimat ve Yeni Osmanlılar", *Tanzimat*, İstanbul 1940, s. 777-857; İhsan Sungu, "Ahmed Vefik ve Ziya Paşa'ların *Tartuffe* Tercümeleri", *Tercüme Dergisi*, sayı 4, 6, Ankara 1940-1941, s. 372-381, 558-571; Murat Uraz, *Ziya Paşa-Hayatı ve Şiirleri*, İstanbul 1946; Şükrü Kurgan, *Ziya Paşa-Hayatı, Sanatı, Eserleri*, İstanbul 1953; Necdet Sancar, *Ziya Paşa'nın Eserleri*, İstanbul 1956; Kenan Akyüz, *Ziya Paşa'nın Amasya Mutasarrıflığı Sırasındaki Olaylar*, Ankara 1964; M. Fuad Köprülü, "Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri", *Edebiyat Araştırmaları*, C. I, Ankara 1966, s. 299-304; Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 3. b., İstanbul 1967, s. 279-321; Vasfi Mahir Kocatürk, *Ziya Paşa'nın Şiirleri*, Ankara 1967; Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, C. I, 4. b., İstanbul 1969, s. 32-53; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 2. b., İstanbul 1970, s. 1983-2014; Kenan Akyüz, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, 3. b., Ankara 1970, s. 22-51; M. Kaya Bilgegil, *Harâbât Karşısında*

Nâmık Kemal, İstanbul 1972; M. Kaya Bilgegil, *Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma*, 2. b., Ankara 1979; Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. II, İstanbul 1979, s. 868-878; Sabri F. Ülgener, “İki Devir ve İki Terkîb-i Bend”, *Zihniyet, Aydınlar, İzm’ler*, Ankara 1983, s. 28-38; Önder Göçgün, *Ziya Paşa’nın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri*, Ankara 1987; H. Fethi Gözler, *Ziya Paşa’nın Tercî-i Bend’i ve Terkîb-i Bend’i Üzerine Düşünceler*, Ankara 1987; Metin Kayahan Özgül, *Türk Edebiyatında Siyasî Rüyalar*, Ankara 1989, s. 21-30; Hüseyin Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi*, İstanbul 1995, s. 186-209, 244-265, 784; Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İstanbul 1996, s. 373-397; Cemal Kurnaz, “Harâbât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. XVI, İstanbul 1997, s. 68-69; Birol Emil, “Ziya Paşa’da İslâmiyet ve Meşveret (Parlamento) Fikri”, *Türk Kültür ve Edebiyatından 2-Şahsiyetler*, Ankara 1997, s. 37-72; Hüseyin Çelik, “Hürriyet”, *DİA*, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 505-507; İsmail Parlatır, “Ziya Paşa’nın Emil Çevirisi”, *Türk Dili*, sayı 573, Eylül 1999, s. 772-773; Mustafa Apaydın, *Türk Hiciv Edebiyatında Ziya Paşa*, Ankara 2001; Önder Göçgün, *Ziya Paşa’nın Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden Açıklamalı Seçmeler*, Ankara 2001; Nurullah Çetin, “Ziya Paşa”, *Tanzimat Edebiyatı* (ed. İsmail Parlatır), Ankara 2006, s. 127-199; Bilge Ercilasun, *Ziya Paşa*, Ankara 2007; Hasan Kolcu, *Ziya Paşa’nın Zafernâme’sine Reddiye ve Tekzibiyye*, İstanbul 2007.

Prof. Dr. Abdullah UÇMAN

Ziya Paşa'dan intihâb:

Cism-i zârım hâkte pinhân olunca isterim:
Bir zamân olsun, Ziyâ, âlemde nâmım pâyidâr.
Sîretim âsâr-ı hâmemden kılınsın ictihâd;
Sûretim bu resm ile kalsın cihânda yâdigâr.

TERKÎB-İ BEND

- 1 -

Sâkî! Getir ol bâdeyi kim mâye-i cândır,
Ârâm-dih-i akl-ı melâmet-zedegândır.

Ol mey ki olur saykal-ı dil ehl-i kemâle,
Nâ-puhtelerin aklına bâdî-i ziyândır.

Bir câm ile yap hâtır; zîrâ dil-i vîrân,
Mehcûr-ı harâbât olalı hayli zamandır.

Sâkî! İçelim aşkına rindân-ı Hudâ'nın,
Rindân-ı Hudâ vâkıf-ı esrâr-ı nihândır.

Sâkî! İçelim rağmına sûfî-i harîsin,
Kim maksadı Kevser, emeli hûr-i cinândır.

Aşk olsun o pîr-i mey-i perverde-i aşka,
Kim bâdesi sâd-sâle vü sâkîsi civândır.

Pîr-i meye sor mes'elede var ise şübhen,
Vâ'izlerin efsâneleri hep hezeyândır.

Ben anladığım çarh ise bu çarh-ı çep-endâz,
Yahşî görünür sûreti ammâ ki yamândır.

Benzer felek ol çenber-i fânûs-ı hayâle,
Kim nakş-ı temâsîli serîû'l-cereyândır.

Sâkî bize mey sun, ki dil-i tecribet-âmûz,
Endîşe-i encâm ile vakf-ı halecândır.

İç bâde, güzel sev var ise akl ü şu'ûrun,
Dünyâ var imiş, yâ ki yoğ olmuş ne umûrun!

Yetmez mi bu kasrî revîş-i agreb-i âlem?
Bir menzile ermez mi aceb kevkeb-i âlem?

Şimdi uyuyanlar o zamanda uyanırlar,
Bir subha resîde olur âhir şeb-i âlem.

Pâmâl eder encâm kimin üstüne dönse,
Âgâz edeli devre budur meşreb-i âlem.

Bin böyle cihân zer ü sîm olsa yetişmez,
Mümkün mü ki is'âf oluna matlab-ı âlem?

Hâricden eğer olsa temâşâsına imkân,
Müdhiş görünür heykel-i müsta'ceb-i âlem.

Almış yükünü şöyle ki seyrinde halelsiz,
Bir zerre dahi kaldıramaz merkeb-i âlem.

Ebnâ-yı beşerde kalacak mı bu mu'âdât?
Bilmem ne zaman doğrulacak mezheb-i âlem?

Her safhada bir şekl-i hakikat eder ibrâz,
Her gün çevirir bir varaka makleb-i âlem.

Bin ders-i ma'ârif okunur her varakında,
Yârab! Ne güzel mekteb olur mekteb-i âlem.

Bu cism-i kesîfin neresi merkez-i kuvvet?
Yârab! Ne mâtıyye ile gezer kâlib-ı âlem?

Subhâneke yâ men haleka'l-halka ve sevvâ,
Subhâneke subhâneke subhâneke elfâ.*

* Ey görünen ve görünmeyen şeyleri yaratan (yüce Allah!) Seni tenzih ederim, seni binlerce defa tenzih ederim.

Ey kudretine olmayan âgâz ü tenâhî!
Mümkün değil evsâfını idrâk kemâhî.

Her nesne kılar varlığına hüsn-i şehâdet;
Her zerre eder vahdetine arz-ı güvâhî.

Hükmün kılar izhâr bu âsâr ile mihri,
Emrin eder ibrâz bu envâr ile mâhî.

Dil-sîr-i bisât-ı nî'amın mürğ-i hevâyı,
Sîr-âb-ı zülâl-i keremindir suda mâhî.

Eyler keremin âteşi gül-zâr Halîl'e,
Mağlûb olur peşşeye Nemrûd-ı mübâhî.

Zâlimleri adlin ne zaman hâk edecektir?
Mazlûmların çıkmadadır göklere âhı.

Bî-gânelere münhasır envâ'-yı huzûzât!
Mihnet-zede-i aşkına mahsûs devâhî!

Sensin eden ıdlâl nice ehl-i tarîki,
Sensin eden ihdâ nice güm-geşte-i râhı,

Hükmün ki ola mûcib-i hayr ü şerr-i ef'âl,
Yârâb! Ne içindir bu evâmîr, bu nevâhî?

Sendendir Îlâhî yine bu mekr ü bu fitne!
Bu mekr ü bu fitne yine sendendir Îlâhî!

Güftü bikün ü bâz zenî seng-i melâmet;
Dest-i men ü dâmân-ı tü der rûz-ı kıyâmet.*

* Hem yap dersin ve hem de sonra günahkâr sayarsın. Kıyamet günü, ellerim duada, senin adaletine sığınırım.

Bir katre içen eme-i pür-hûn-ı fenâdan,
Başın alamaz bir dahi bârân-ı belâdan.

Âsûde olam dersin eğer gelme cihâne,
Meydâne düşen kurtulamaz seng-i kazâdan.

Sâbit-kadem ol merkez-i me'mûn-ı rızâda,
Vâreste olup dâire-i havf u recâdan.

Dursun kef-i hükmünde terâzû-yı adâlet,
Havfın var ise mahkeme-i rûz-ı cezâdan.

Her kim ki arar bû-yı vefâ tab'-ı beşerde,
Benzer ona kim devlet umar zıll-i hü mâdan.

Bî-baht olanın bağına bir katresi düşmez,
Bârân yerine dürr ü güher yağısa semâdan.

Erbâb-ı kemâli çekemez nâkıs olanlar;
Rencîde olur dîde-i huffâş ziyâdan.

Her âkile bir derd bu âlemde mukarrer,
Râhat yaşamış var mı gürûh-ı ukalâdan!

Hall etmediler bu lûgazın sırrını kimse,
Bin kâfile geçti hükemâdan, fuzalâdan.

Kıl san'at-ı üstâdı tahayyürle temâşâ,
Dem urma, eğer ârif isen un ü irâdan.

İdrâk-i me'âlî bu küçük akla gerekmez,
Zîrâ bu terâzû o kadar sıkleti çekmez.

Dehrin ne safâ var acaba sîm ü zerinde?
İnsan bırakır hepsini hîn-i seferinde.

Bir reng-i vefâ var mı nazar kıl şu sipihrin,
Ne leyl ü nehârında, ne şems ü kamerinde.

Seyr etdi havâ üzre denir taht-ı Süleyman,
Ol saltanatın yeller eser şimdi yerinde.

Hür olmak eğer ister isen olma cihânın
Zevkinde, safâsında, gamında, kederinde.

Cânân gide, rindân dağıla, mey ola rîzân,
Böyle gecenin hayr umulur mu seherinde?

Hayr umma eğer sadr-ı cihân olsa da bi'l-farz,
Her kim ki hasâset ola ırk u güherinde.

Yıldız arayıp gökte nice turfa müneccim,
Gaflet ile görmez kuyuyu reh-güzerinde.

Onlar ki verir lâf ile dünyâyâ nizâmât,
Bin türlü teseyyüb bulunur hânelerinde.

Âyînesi iştir kişinin, lâfa bakılmaz.
Şahsın görünür rütbe-i akli eserinde.

Ben her ne kadar gördüm ise ba'zı mazarrat,
Sâbit-kademim yine bu re'yin üzerinde:

İnsana sadâkat yakışır görse de ikrâh;
Yardımcısıdır doğruların hazret-i Allah.

Gadr ede re'âyâsına vâlî-i eyâlet,
Dünyâda vü ukbâda ne zillet ne rezâlet.

Lâyık mıdır insan olana vakt-i kazâda,
Hak zâhir iken bâtın için hükmü imâlet?

Kâdı ola da'vâcı vü muhzır dahi şâhid,
Ol mahkemenin hükmüne derler mi adâlet?

Ey mürtekib-i har bu ne zillet ki çekersin,
Birkaç kuruşa müddet-i ömrünce hacâlet!

La'net ola ol mâle ki tahsîline anın,
Yâ dîn ola, yâ ırz u yâ nâmus ola âlet.

Âdem olanın hayr olur âdemlere kasdı,
İnsanlığa insanda budur işte delâlet.

İnsan, ona derler ki ede kalb-i rakîki,
Âlâm-ı benî-nev'i ile kesb-i melâlet.

Âdem, ona derler ki garazdan ola sâlim,
Nefsinde dahi eyleye icrâ-yı adâlet,

Sâdık görünür kisvede erbâb-ı hıyânet,
Mürşid sanılır vehlede ashâb-ı dalâlet.

Ekser kişinin sûretine sîreti uymaz,
Yârab! Bu ne hikmettir, Îlâhî! Bu ne hâlet!

Ümmîd-i vefâ eyleme her şahs-ı dagalde,
Çok hâcıların çıkdı haçı zîr-i bagalde.

Bir abd-i Habeş dehre olur baht ile sultan,
Dahhâk'ın eder mülkünü bir Gâve perîşan.

İkbâline, idbârına bel bağlama dehrin,
Bir dâîrede devr edemez çenber-i devrân.

Zâlim yine bir zulme giriftâr olur âhir,
Elbette olur ev yıkanın hânesi vîrân.

Ekser görülür çünkü cezâ cins-i amelden,
Encâmda âhenden olur rahne-i sûhân.

Tezkîr olunur lâ'n ile Haccâc ile Cengîz,
Tebcîl edilir Nûşîrevân ile Süleymân.

Kabil midir elfâz ile tağyîr-i hakîkat?
Mümkün mü ki tefrîk oluna küfr ile îmân!

Bir hâkden inşâ olunur deyr ile mescid,
Birdir nazar-ı Hak'da Mecûs ile müselmân.

Her derdin olur çaresi, her inleyen ölmez,
Her mihnete bir âhir olur her gama pâyân.

Geh çâk olunur dâmen-i pâkîze-i ismet,
Geh iffet eder âdemi ârâyîş-i zindân.

Sabr et siteme ister isen hüsn-i mükâfât,
Fikr eyle ne zulm eylediler Yûsuf'a ihvân.

Zâlimlere bir gün dedirir kudret-i Mevlâ:
“Tallâhi le-kad âserekallahü aleynâ.”*

* Yusuf sûresi 91'de yer alan bu âyetin anlamı “Vallâhi Allah seni bizden üstün kıldı” demektir. Mısır'a giden Hz. Yakub'un oğullarının, Hz. Yusuf'un gerçek kardeşleri olduğunu öğrenince söyledikleri sözdür.

Her şahsı harîm-i Hakk'a mahrem mi sanırsın?
Her tâc giyen çulsuzu Edhem mi sanırsın?

Dehri arasan binde bir âdem bulamazsın,
Âdem görünen harları âdem mi sanırsın?

Çok mukbili gördüm, ki güler, içi kan ağlar,
Handân görünen herkesi hurrem mi sanırsın?

Bil illeti, kıl sonra müdâvâta tasaddî,
Her merhemi her yâreye merhem mi sanırsın?

Kibre ne sebep? Yoksa vezîrim diye gerçek,
Sen kendini düstûr-i mükerrem mi sanırsın?

Ey müftehir-i devlet-i yek-rûze-i dünya,
Dünya sana mahsûs u müsellemler mi sanırsın?

Hâlî ne zaman kaldı cihân ehl-i tama'dan?
Sen zâtını bu âleme elzem mi sanırsın?

En ummadığın keşf eder esrâr-ı derûnun,
Sen herkesi kör âlemi sersem mi sanırsın?

Bir gün gelecek sen de perîşân olacaksın,
Ey gonca bu cem'iyeti her dem mi sanırsın?

Nâ-merd olayım çarha eğer minnet edersem,
Cevrinle senin ben keder etsem mi sanırsın?

Allah'a tevekkül edenin yâveri Hak'dır,
Nâ-şâd gönül bir gün olur şâd olacaktır.

Pek rengine aldanma felek eski felekdir;
Zirâ feleğin meşreb-i nâ-sâzı dönekdir.

Yâ bister-i kemhâda, yâ vîrânede cân ver;
Çün bâý ü gedâ hâke beraber girecekdir.

Allah’a sığın şahs-ı halîmin gazabından;
Zirâ yumuşak huylu atın çiftesi pekdir.

Yakdı nice cânlar o nezâketle tebessüm,
Şîrin dahi kasd etmesi câna gülerekdir.

Bed-asla necâbet mi verir hiç üniforma?
Zer-dûz pâlan ursan eşek yine eşekdir.

Bed-mâye olan anlaşılır meclis-i meyde;
İşret güher-i âdemi temyîze mihekdir.

Nush ile yola gelmeyi eni etmeli tekdîr,
Tekdîr ile uslanmayanın hakkı kötekdir.

Nâ-dânlar eder sohbət-i nâ-dânla telezzüz,
Dîvânelerin hem-demi dîvâne gerekdir.

Afv ile mübeşşer midir ashâb-ı merâtib?
Kânûn-ı cezâ âcize mi hâs demekdir?

Milyonla çalan mesned-i izzetde ser-efrâz,
Birkâç kuruşu mürtekibin câyı kürekdir.

İmân ile dîn akçedir erbâb-ı gınâda,
Nâmus u hamîyyet sözü kaldı fukarâda.

İkbâl için ahbâbı si'âyet yeni çıktı,
Bilmez idik evvel bu dirâyet yeni çıktı.

Sirkat çoğalıp lâfz-ı sadâkat modalandı,
Nâmus tamam oldu, hamîyyet yeni çıktı.

Düşmanlara ahbâbını zemm oldu zarâfet,
Dil-dârdan ağyâra şikâyet yeni çıktı.

Sâdıkları tahkîr ile red kaide oldu,
Hırsızlara ikrâm ü inâyet yeni çıktı.

Hak söyleyen evvel dahi menfûr idi gerçi,
Hâinlere ammâ ki riâyet yeni çıktı.

Evrâk ile i'lân olunur cümle nizâmât,
Elfâz ile terfîh-i ra'îyyet yeni çıktı.

Âciz olanın ketm olunur hakk-ı sarîhi,
Mahmîleri her yerde himâyet yeni çıktı.

İsnâd-ı taassub olunur merd-i gayûra,
Dinsizlere tevcîh-i revîyyet yeni çıktı.

İslâm imiş devlete pâ-bend-i terakkî,
Evvel yoğ idi işbu rivâyet yeni çıktı.

Milliyeti nisyân ederek her işimizde,
Efkâr-ı Frenk'e tebâ'îyyet yeni çıktı.

Eyvâh! Bu bâzîçede bizler yine yandık;
Zîrâ ki ziyân ortada, bilmem ne kazandık?

Zâhırde görüp bizleri sanma ukalâyız,
Biz bir sürü âkıl sıfatında budalâyız.

Âkıl denilir mi bize, kim hâli bilirken,
Dil-dâde-i âlâyış-i nîreng-i hevâyız.

Yârân-ı vatandan bizi özler bulunursa,
Düşük sefer-i gurbete muhtâc-ı duâyız.

Terkîb-i acîbiz iki hâsiyyetimiz var,
Ahbâbımızın devletiyiz, hasma belâyız.

Güncîde durur hırkamız altında künûzât,
Dervîşleriz, gerçi nazarda fukarâyız.

Ukbâya yarar bir işimiz yok ise bârî,
Âzâde-dil-i şâ'ibe-i zerk ü riyâyız.

Devletlûlere bizleri tahkîr düşer mi?
Biz âciz isek de yine mahlûk-ı Hudâ'yız.

Bir âfet-i hûn-hâra esîr oldu gönül kim,
Her nâzına her lâhzada bin kerre fedâyız.

Hâtırda durur sohbetinin lezzeti hâlâ,
Gerçi o şereften nice yıldır ki cüdâyız.

Her cevrine râzılarız, ey şâh-ı melâhat,
Bizler ki kuluz, mu'tasım-ı bâb-ı rızâyız.

İster bize lûtf eyle, diler bizden ırağ ol,
Dünyada hemân sen şeref ü şân ile sağ ol.

Her millet için bir düziye adlini âm et,
Fikr-i gazab-ı hazret-i ma'bûd-ı enâm et.

Bevvâl-i çeh-i Zemzem'i lâ'netle anar halk,
Sen Kâ'be gibi kendini hürmetle be-nâm et.

İncinmemek istersen eğer mülk-i fenâda,
Bir kimseyi incitmemeğe hasr-ı merâm et.

Bir yerde ki yok nağmeni takdîr edecek gûş,
Tazyî'-i nefes eyleme, tebdîl-i makâm et.

Avrat gibi mağlûb-ı hevâ olma er ol, er
Nefsin seni râm etmeye, sen nefsini râm et.

Mânend-i şecer nâbit olur sâbit olanlar,
Her hangi işin ehli isen onda devam et.

Noksanını bil, bir işe yâ başlama evvel,
Yâ başladığın kârı pezîrâ-yı hitâm et.

Uğrarsa sabâ râhın eğer semt-i Irâk'a,
Bağdat iline doğru dahi azm ü hirâm et.

Merdân-ı sühandânı ziyâret edip ondan,
Âdâb ile git ravza-i Rûhî'ye selâm et.

Tahsînini arz eyleyip evvelce Ziyâ'nın,
Bu beyti huzûrunda oku, hatm-i kelâm et:

Meydân-ı sühanda yoğ iken sen gibi bir er,
Bir şâir-i Rûm oldu sana şimdi beraber.

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün
Zîrâ bu terâzû o kadar sıkı ki çekmez

TERCÎ'-İ BEND

- 1 -

Bu kârgâh-ı sun' aceb dershânedir,
Her nakş bir kitâb-ı ledünden nişânedir.

Gerdûn bir âsiyâb-ı felâket-medârdır,
Gûyâ içinde âdem-i âvâre dânedir.

Mânend-i dîv beççelerin iltikâm eder,
Köhne ribât-ı dehr aceb âşiyânedir.

Tahkîk olunsa nakş-ı temâsîl-i kâinât,
Ya hâb ü ya hayâl ü yahud bir fesânedir.

Müncer olur umûr-ı cihân bir nihâyete,
Sayfın şitâya meyli, bahârın hazânedir.

Kesb-i yakîne âdem için yoktur ihtimâl,
Her i'tikâd akla göre gaibânedir.

Yârâb! Nedir bu keşmekeş-i derd-i ihtiyâç?
İnsanın ihtiyâcı ki bir lokma nânedir.

Yoktur siper bu kubbe-i fîrûze-fâmde,
Zerrât cümle tîr-i kazâya nişânedir.

Asl-ı murâd hükm-i ezel bulmadır vücûd,
Zâhirdeki savâb u hatâ hep bahânedir.

Bir fâilin meâsiridir cümle hâdisât,
Ne iktizâ-yı çerh ü ne hükm-i zamanedir.

Subhâne men tahayyare fî sun'ihî'l-ukûl,
Subhâne men bikudrethi ya'cüzü'l-fuhûl.*

* Yarattıkları karşısında akılları hayrette bırakan o yüce varlığa hamdolsun.
Kudretiyle akıl sahiplerini âciz bırakan o yüce varlığı kutsarım.

Ecrâm-ı bî-nihâye ile pürdür âsmân,
Nisbet olunsa zerre değildir bu hâk-dân.

Bin şems-i tâbdâr ü hezârân meh-i münîr,
Yüz bin sevâbit ü nice seyyâre-i ıyân.

Her şems eder tevâbi-i mahsûsasiyle seyr,
Her tâbie tevâbi-i uhrâ eder kırân.

Her şems eder levâhikına neşr-i feyz-i hâs,
Her lâhikın tabiatı emsâline nihân.

Her cümle merkezinde eder seyr-i bî-vukûf,
Her kıt'a mihverinde bulur feyz-i câvidân.

Her cümle-i vesîada mebsût bin vücûd,
Her kıt'a-yı fesîhada meşhûd bin cihân.

Her bir vücûd masdar olur bin vücûd için,
Her bir cihân hezâr cihândan verir nişân.

Her zerrede tarîka-i mahsûsa üzre feyz,
Her cismde tabiat-ı mahsûsa üzre cân.

Her âlemin sinîn ü tevârîhi muhtelif,
Her bir zemînde başka hisâb üzredir zaman.

Peyvestedir sevâhili girdâb-ı hayrete,
Bir bahrdır ki hâsılı bu bahr-ı bî-kerân.

Subhâne men tahayyare fi sun'ihî'l-ukûl,
Subhâne men bikudretihi ya'cüzü'l-fuhûl.

Bir zerredir ki zerre-i nâ-müntehâ-yı hâk,
Bir zerre hârice edemez andan infikâk.

Lübbü lehîb-i nâr ile bir gûy-ı âteşin,
Kışrı mecâri-i yemm ü nehr ile çâk çâk.

Nisbetle kışrı hacmine ol lübb-i âteşin,
Şol kubbedir ki ferş oluna anda berg-i tâk.

Bu kışrdır ki cümle-i hayvâna rûz u şeb,
İhzâr-ı rızk u tûşe için eyler inhimâk.

Gâhî teneffüs eyleyicek ejder-i zemîn,
Kûh-ı şerer-feşânlar eder arzı lerze-nâk.

Ol zerre-i cesîmeyi fânûs-ı şem'-vâr,
Olmuş muhît tûde-be-tûde nesîm-i pâk.

Kim rûz u şeb o sofrâ-i âlem-şümûlden,
Her nefis rızkın almada ber-vech-i iştirâk.

Bu noktadır yemîn ü şimâli beyân eden,
Eyler cihâta akl bu merkezden insilâk.

Zerrât-ı kevn bunda bulur neşve-i hayât,
Efrâd-ı halk bunda çeker cür'â-yı helâk.

Husbîde-i firâş-ı emândır nüfûs hep,
Bir top-ı şû'le-nâkde bî-kayd-ı vehm ü bâk.

Subhâne men tahayyare fi sun'ihî'l-ukûl,
Subhâne men bikudretihi ya'cüzü'l-fuhûl.

Dendân-ı şîre lokma olur âhuvân-ı zâr,
Bir gûsfendi tû'me kılar gurk-i cân-şikâr.

Bî-cürm iken gıdâ-yı anâkib olur meges,
Mâ'sum iken kebûteri şâhin eder şikâr.

Âciz iken ukaba giriftâr olur keşef,
Gûk-ı zaîfi kût edinir bî-vesîle mâr.

Bî-cünha mâkiyân-beçeyi çâk eder zagan,
Bî-sâbika dü pâre eder mûşu mûş-hâr.

Güncişk-i zârı bâşe-i perrân helâk eder,
Eyler tezervi pençe-i gadrinde bâz hâr.

Mâr-ı zemîne lokma olur mürğ-i tîz-per,
Mürğ-i hevâya tu'me olur mâhî-i bihâr.

Gavvâsı hırs-ı gevher eder lokma-i neheng,
Kebgi ümîd-i dâne eder teleye şikâr.

Dürdâne-i derûnu için çâk olur sadef,
Âvâzıdır kafesde eden bülbülü nizâr.

Bîdesterin helâkine hayye olur sebeb,
Katl-i samûr-ı zâra olur postu medâr.

Galib zebûnu kaidedir eylemek telef,
Yerde, hevâda, bahrde cârî bu gîrûdâr.

Subhâne men tahayyare fi sun'ihî'l-ukûl,
Subhâne men bikudretihi ya'cüzü'l-fuhûl.

Gâh âfitâb u gâh kevâkib gehi cemâd,
Oldu ilâh-ı mu'tekad-ı zümre-i ibâd.

Geh icl ü gâh âteş ü Yezdân u Ehrimen,
Geh nûr u zulmet oldu kazâyâ-yı i'tikad.

Akl u cemâl ü aşk ilâh oldu bir zaman,
Bütlerle doldu bir nice yıl cümle-i bilâd.

Encâm erdi nevbet-i tevhîd-i zât-ı Hak,
Geldi zuhûra bunda da bin fitne bin fesâd.

Geh ayn u gâh gayr sanıp halk u hâlîkı,
Geh cem'e gâh farka ukûl etti i'timâd.

Oldu hezâr zât denip geh sıfâta ayn,
Bir aslda gehî nice asl etti ittihâd.

Her şahs nefs unsurûna nisbet eyleyip,
Aklınca bir ilâh-ı müşahhas eder murâd.

Yek-dîgere ne rütbe muhâlifse şahs u akl,
Âlemde ol kadar mütehâliftir i'tikad.

Hikmet budur ki âherine hasm olur bilip,
Her kavm kendi mesleğini menhec-i sedâd.

Ammâ bu ihtilâf ile maksûdu cümlelerin,
Bir hâlîka hulûs ile etmektir inkıyâd.

Subhâne men tahayyare fi sun'ihî'l-ukûl,
Subhâne men bikudrethi ya'cüzü'l-fuhûl.

Güller güler figânla geçer ömr-i andelîb,
Bîmâr ihtizârda ücret diler tabîb.

Mânend-i lâşe nâ's-ı tüvanger zelîl ü hâr,
Kerkes misâl vâris ü gassâl nâ-şekîb.

Bâlîn-i nâza hâce-i şehr eyler ittikâ,
Hâk-i mezellet üzre yatır aç bir garîb.

Pertev-fürûz-ı bezm-i tarab şem-i hande-rîz,
Pervâne-i şikeste-per üftâde-i lehîb.

Sûm ü basal çü nergis ü lâle güşâde-leb,
Mahbûs künc-i mahfaza-i tengnâda tîb.

Bister-nevâz-ı izz ü safâ ahmak-ı hasîs,
Külhan-nişîn-i züll ü hevân âkıl-i hasîb.

Geh devlet-i cihândan eder cehl behre-yâb,
Geh lokma-i aşâdan eder akl bî-nasîb.

Makbûl-i bezm-i sohbet olur müfsid-i leîm,
Menfûr-ı tab'-ı âlem olur nâsih-i musîb.

Gâhî muhakkar-ı cühelâ şâir-i belîğ,
Gâhî musahhar-ı humakâ fâzıl-ı edîb.

Bir âcizin maîşeti noksan-pezîr olur,
Bir zâlimin umûru eder kesb-i fer ü zîb.

Subhâne men tahayyare fi sun'ihî'l-ukûl,
Subhâne men bikudretihi ya'cüzü'l-fuhûl.

Yârâb! Nedir bu dehrde her merd-i zû-fünûn
Olmuş belâ-yı akl ile ârâmdan masûn!

Yârâb! Niçin bu arsada her şahs-ı ârifin
Mikdâr-ı fazlına göre derdi olur füzûn!

Her hangi sûya atf-ı nigâh etse bî-huzûr;
Her hangi şey'e sarf-ı hayâl etse aklı dîn.

Mümkün müdür ki hakikat-i eşyâyı vezn ü derk?
Mîzan-ı akla dirhem-i tâdil iken zunûn.

Güncîde-i basîret olur mu bu acz ile?
Haysiyyet-i havâdis ü keyfiyyet-i şûn.

Gûyâ ki bunca mihnet ü gam az gelip olur,
Bir de tahakküm-i cühelâ ile bağı hûn.

Bilmem ki muktezâ-yı nizâm-ı cihân mıdır?
Dâim cihânda câhil olur mes'adet-nümûn!

Cârî cihân cihân olalıdır bu kaide,
Bir ahmak-ı denîye olur ehl-i dil zebûn.

Nâdânı firâz-ı izz ü saâdette ser-firâz,
Dâna hazîz-i acz ü mezellette ser-nigûn.

Nâdânı kâm-perver eder tâli'-i bülend;
Ehl-i kemâli sâil eder baht-ı vajgûn.

Subhâne men tahayyare fi sun'ihî'l-ukûl,
Subhâne men bikudretihi ya'cüzü'l-fuhûl.

Düştü cüdâ naîm-i safâdan Ebü'l-beşer,
Oldu Halîl'e tecrübe-geh gerden-i beşer.

Yâkûb'u kıldı firkat-i ferzend eşk-bâr,
Oldu cenâb-ı Yûsuf'a çâh-ı belâ makarr.

Eyyûb'u illet-i beden inletti zâr zâr
Minşâra eyledi Zekerîyyâ fedâ-yı ser.

Başı kesildi gadr ile Yahyâ-yı mürselin,
Çıktı semâya zulm ile İsî-i bî-peder.

Tâîf'de nâ'li lâ'le dönüp oldu hem şikest
Yevm-i Uhud'da dürre-i nâb-ı Peygamber.

Taş bağladı mecâ' ile batn-ı pâkine,
Dünyaya rağbet eylemedi seyyidü'l-beşer.

Te'sîr-i semm ile eyledi Sıddîk irtihâl,
Oldu şehîd-i tîg-i kazâ âkıbet Ömer.

Encâm erdi câmi-i Kur'an şehâdete,
Âhir cenâb-ı Haydar'a da etti tîg eser.

Mesmûmen etti zât-ı Hasan Adn'e intikâl,
Mazlûmen oldu Şâh-ı şehîdân bürîde-ser.

Her kimde aşk galib ise kurb-ı Hazret'e,
Ol denli andadır elem ü derd-i bîşter.

Subhâne men tahayyare fi sun'ihî'l-ukûl,
Subhâne men bikudretihi ya'cüzü'l-fuhûl.

Kimdir bu aczi hâss kılan nev’-i âdeme?
Kimdir bu nev’i eşref eden cümle âleme?

Şeytân u nefsi kimdir eden âlet-i şürûr;
Kimdir koyan zebûn-ı hevâyı cehenneme?

Mansûr’u kim düşürdü Ene’l-hak diyârına?
Kim verdi hükm katli için şer’-i ekreme?

Kimdir şarâbı hurmet ile telh-kâm eden?
İ’mal-i câm ü bâdeyi kim öğretten Cem’e?

Kimdir Yehûd’u münkir-i i’câz-ı Hakk eden?
Kimdir Mesîh’i nefh kılan zât-ı Meryem’e?

Kimdir veren cesâret-i şerr ü fezâhati?
Süfyân’a Ca’de’ye Şemr’e İbn-i Mülcem’e?

Kimdir Nasîr-i Tûs’u Hülâgû’ya sevk eden?
Musta’sım’ı kim etti karîn İbn-i Alkem’e?

Kimdir veren alîle tedâvîye ihtiyaç?
Kimdir koyan meziyyet-i islâhı merheme?

Zenbûr kimden eyledi tahsîl-i hendese?
Bülbüllere kim eyledi ta’lîm-i zemzeme?

Kimdir bu kârgâha çeken perde-i hafâ?
Kimdir veren tasavvur-ı tefâtîş âdeme?

Subhâne men tahayyare fi sun’ihi’l-ukûl,
Subhâne men bikudretihi ya’cüzü’l-fuhûl.

Etmiş kimisi râhatın ikbâl için fedâ,
Olmuş kimi beliyye-i idbâra mübtelâ.

Olmuş kimi tüvanger-i devrân iken zelîl,
Olmuş kimine serveti sermâye-i anâ.

Toplar kimisi vâris ü hâdis için nukûd,
Eyler kimisi servet için ömrünü hebâ.

Düşmüş kimi tecessüs-i kibrît-i ahmere,
Olmuş kimine mûcib-i iflâs kimyâ.

Etmiş kimin harîs-i kıtâl ârzû-yı şân,
Kılmış tama' kimisini can-dâde-i vegâ.

Olmuş kimi musahhar-ı efsûn-ı çeşm-i yâr,
Olmuş kimi mukayyed-i gîsû-yı dil-rübâ.

Etmiş hevâ-yı lâle kimin dâğdâr-ı gam,
Olmuş kimine derd-i gül ü yasemen belâ.

Tefrîk için kimisi okur rukye-i füsûn,
Teshîr için kimisi yazar nüsha-i duâ.

Olmuş kimi safâ ile rind-i piyâle-keş,
Olmuş kimisi hırs ile üftâde-i riyâ.

Etmiş hulâsa bir emel-i hâs-ı bî-lüzûm,
Her şahs-ı hürrü kayd-ı esâretle mübtelâ.

Subhâne men tahayyare fi sun'ihî'l-ukûl,
Subhâne men bikudretihi ya'cüzü'l-fuhûl.

Mazlûma zâlim eyler iken zulm ü gadr ü âl,
Kârında âsim olduğunu eylemez hayâl.

Emvâl-i halkı sârik alıp sârikim demez,
Katil vebâl-i katle dahi vermez ihtimâl.

Ber-vech-i hak beyân eder elbette fi'line,
Her hangisinden eyler isen ayrıca suâl.

Bir memlekette salb olunur kâtı'-ı tarîk,
Bir yerde mûcib-i şeref ü fahr olur bu hâl?

Bir belde de hicâb-ı zenân ayb olur yine,
Bir şehirde bu hâlet olur bâis-i cemâl.

Meşreb olur şarâbı içip hurmetin bilir,
Mezheb olur hukûk-ı ibâdî görür helâl.

Bir âkıl-i müsellemlü'l-etvâra mahrem ol,
Mişvâr u tavrını nazar-ı î'tibâra al.

Seyret ne denlû vaz'-ı garîbi eder zuhûr,
Kim her biri cünûna olur başka başka dâl.

Vâbestedir hayâline ef'âli herkesin,
Kimse umûruna edemez nisbet-i dalâl.

Akl ü cünûnu, bâtıl u hakkı beyân için
Yoktur cihânda hayf ki mîzân-ı i'tidâl.

Subhâne men tahayyare fi sun'ihî'l-ukûl,
Subhâne men bikudretihi ya'cüzü'l-fuhûl.

Eyler sabâh şâmı vü leyli nehâr eder,
Sayfı kılar şitâ vü hazânı bahâr eder.

Nez'-i hayât-ı hayy eder emvâta can verir,
Eyler gubârı âdem ü cismi gubâr eder.

Cism-i Halîl'e nârı eder nûr kudreti,
Nûru Kelîm'e hikmeti hem-reng-i nâr eder.

Leylî-i hüsnü çeşmine Şîrîn edip müdâm,
Ferhâd'ı derd-i aşk ile Mecnûn u zâr eder.

Demlerce bir tama'la kılar kalbi bî-huzur,
Yıllarca bir emelle dili bî-karâr eder.

Bir mülkü harîs-i bî-sitemkâr için yıkar,
Bir kavmi bir münâfık ile târümâr eder.

Bir cismi izz ü nâz ile sâd sâl besleyip,
Encâm-ı kâr pençe-i merge şikâr eder.

Yüz yılda bir vücûdu kılıp genc-i mâ'rifet,
Âhir yerin nişîmen-i hâk-i mezâr eder.

Ârif odur ki mu'terif-i acz olup Ziyâ,
Bu hâdisât-ı câriyeden itibâr eder.

Mülkünde hakk-ı tasarruf eder keyfe mâ yeşâ,
İsterse kevnî yok eder isterse var eder.

Subhâne men tahayyare fi sun'ihî'l-ukûl,
Subhâne men bikudretihi ya'cüzü'l-fuhûl.

Vezni: Mefûlû Fâ'ilâtü Mefâilü Fâilün
Yârâb ne dir bu keşme keş-i derd-i ihtiyâç?

SÖZLÜK

- A -

abd-i Habeş: Habeş kölesi.
aceb: Tuhaf.
âciz: Gücsüz, zayıf.
âdâb: Terbiye, utanma.
âdem-i âvâre: Avare insan.
adl: Doğruluk, adalet.
Adn: Cennet.
âfet-i hûn-hâr: Kan emici güzel.
âfitâb: Güneş.
âgâz ü tenâhî: Başlama ve bitme.
ağyâr: Yabancılar.
ahbâb: Dost, bildik, tanıdık.
âhen: Demir.
âher: Başka, diğer.
âhir: Nihayet, son.
âhir: Son.
ahmak-ı denî: Alçak, rezil sersem.
ahmak-ı hasîs: Cimri ve değersiz ahmak.
âhuvân-ı zâr: Ağlayan ceylânlar.
âkıl: Akıllı kimse.
âkıl-i hasîb: Değerli ve saygın akıl sahibi.
âkıl-i müsellemlü'l-etvâr: Davranışları herkes tarafından

kabul edilmiş olan akıllı kimse.
âlâm-ı benî-nev': İnsanoğlunun elemeleri.
âlet-i şûr etmek: Kötülüklere âlet olmak.
alîl: Hasta.
âm: Umumî, genel, herkese ait.
ârâm: Durma, dinlenme.
ârâm-dih-i akl-ı melâmet-zedegân: Ayıplanmış, azarlanmış kimselerin aklına rahatlık veren.
ârâyîş-i zindân: Zindanın süsü.
ârif: Bilen, bilgili.
arz-ı güvâhî: Tanıklık arzı.
ârzû-yı şân: Şöhret hevesi.
âsâr: Eserler.
ashâb-ı dalâlet: Doğru yoldan sapan kimseler.
ashâb-ı merâtib: Rütbe sahipleri.
âsim: Kabahatli.
âsiyâb-ı felâket-medâr: Felâketin etrafında dönen değirmen.
asl-ı murâd: İsteğin esası.
âsmân: Gökyüzü.
âsûde: Rahat.

âşiyâne: Yuva, mesken, ev.
atf-ı nigâh: Göz atma, bakma.
âvâz: Ses, seda.
avrat: Kadın.
âyine: Ayna.
ayn: Aslı, kendisi, kaynak.
âzâde-dil-i şâ'ibe-i zerk ü ri-yâ: İkiyüzlülük ve riya kusurağundan gönlünü temizlemiş.
azm: Niyet, karar.

- B -

bâde: Şarap, içki.
bâdî-i ziyân: Zıyan sebebi.
bahr: Deniz.
bahr-ı bî-kerân: Uçsuz, bucaksız deniz.
baht-ı vajgûn: Ters dönmüş talih.
bâis-i cemâl: Güzellik sebebi.
bâlin-i nâz: Naz yastığı.
bârân-ı belâ: Belâ yağmuru.
bâşe-i perrân: Uçan atmaca.
bâtıl u hakk: Yanlış ve doğru.
bâtın: Gizli, görünmeyen.
batn-ı pâk: Temiz karın.
bây ü gedâ: Zengin ile fakir.
bâz: Doğan kuşu.
bâzîçe: Oyun, eğlence.
beççe: Çocuk, yavru.
bed-asl: Kötü soylu.
bed-mâye: Bozuk mayalı.
behre-yâb: Hisse ve nasibi olan.
belâ-yı akl: Aklın belâsı.
beliyye-i idbâr: Talihsizlik felâketi.

be-nâm: Namlı, ünlü, meşhur.
berg-i tâk: Asma yaprağı.
ber-vech-i hak: Doğru olduğu üzere, doğru olduğuna dair.
ber-vech-i iştirâk: Ortaklıkla, ortak olarak.
bevâl-i çeh-i Zemzem: Zemzem kuyusuna işeyen.
bî'l-farz: Farzet ki, diyelim ki.
bî-baht: Bahtsız, talihsiz.
bî-cünha: Suçsuz, günahsız.
bî-cürm: Suçsuz.
bîdester: Kunduz, su iti.
bî-gâne: Kayıtsız, ilgisiz; yabancı.
bî-huzur: Huzursuz.
bî-karar: Kararsız.
bî-kayd-ı vehm ü bâk: Vehim ve korkuya kayıtsız, aldırmaz.
bîmâr: Hasta.
bî-nasîb: Nasipsiz.
bî-sâbika: Suçsuz yere.
bister-i kemhâ: İpek kumaşlı yatak.
bister-nevâz-ı izz ü safâ: İzzet ve safa yatağını okşama.
bişter: Daha fazla, daha çok.
bî-vesîle: Sebepsiz.
bû-yı vefâ: Vefa kokusu.
bürîde-ser: Başı kesik.
büt: Put.

- C -

Ca'de: Hz. Hasan'ın eşi olup, kocasını çeşitli vaatlerle kandırarak zehirlemiştir.
câm: Şarap kadehi.

câmi-i Kur'an: Kur'an'ı toplayan Hz. Osman'a telmih yapılmaktadır. İslâm'ın üçüncü halifesi olan Hz. Osman İslâm tarihinde Kur'an-ı Kerim'i çoğalttırıp önemli merkezlere göndermesiyle bilinir.

cânân: Sevgili.

can-dâde-i vega: Savaşa candan bağlı.

cârî: Cereyan eden.

cây: Yer.

cehl: Bilmezlik, cehalet.

Cem: Cemşid olarak da tanınan Cem, Pişdâdiyân sülâlesinin dördüncü padişahıdır. Nuh Peygamber zamanında yaşadığı söylenir. Yedi yüz yıl yaşamış, halıkına pek çok iş yapmasını öğretmiş, şarabı bulmuştur. Divan edebiyatında zevk ve eğlence sembolü olarak anılan Cem ve câmı (kadehi) efsaneleşmiştir.

cem': Toplama.

cem'iyet: Topluluk.

cemâd: Taş gibi cansız olan şey.

cemâl: Güzellik.

cenâb-ı Haydar: Hz. Ali. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra dördüncü halife seçilir. Lakapları Esedü'llah (Allah'ın aslanı), el-Gâlib (üstün gelen), Haydar (aslan)'dır. Kendisini halife olarak tanımak istemeyen ve Hz. Osman'ın kanının

yerde kaldığı iddiasıyla Hz. Ali'ye karşı çıkan Şam valisi Muâviye ile Sıffin'de yapılan savaştan sonra halifenin hakem usulüyle seçilmesi kararlaştırıldığında, Hz. Ali taraftarları arasında bu fikri beğenmeyip ayrılanlar olur. Hâricîler adı verilen bu kişiler suikast sonucu Hz. Ali'yi şehit ederler.

Cengîz: Bütün Moğolistan'ı hâkimiyeti altına aldıktan sonra Mâveraünnehir ve Harezm'de Moğol hâkimiyetini kuran ünlü Moğol hükümdarı.

cesâret-i şerr ü fezâhat: Kötülük ve rezillik cesareti.

cevr: Eziyet, sıkıntı.

cins-i amel: Yapılan işin cinsi.

cism-i Halil: Hz. Halil İbrahim'in vücudu.

cism-i kesîf: Yoğun cisim.

civan: Genç.

cüdâ: Ayrı düşmüş, ayrılmış.

cüdâ: Ayrı.

cümle-i bilâd: Beldelerin tümü.

cümle-i hayvân: Canlı şeylerin bütünü.

cümle-i vesîa: Geniş sistem.

cünûn: Delirme.

cür'a-yı helâk: Yok eden yudum.

çâh-ı belâ: Belâ kuyusu.

çâk çâk: Parça parça.

çâk: Yarık, yırtık.

çarh: Felek, dünya.

çarh-ı çep-endâz: Hilekâr dünya, gaddar felek.

çenber-i devrân: Dünya çemberi.

çenber-i fânûs-ı hayâl: Hayal fanusunun çenberi.

çeşm: Göz.

çeşme-i pür-hûn-ı fenâ: Fâniliğin kanlı çeşmesi.

çûn ü çirâ: Nasıl ve niçin.

- D -

dâğ-dâr-ı gam: Gam yaralı.

Dahhâk: İran'ın Pişdâdiyan sülâlesi hükümdarlarından biridir. İki omzu üstünde kendisine acı veren iki yılan oturmuş. Bu yılanlara her gün iki çocuk beyni getirilerek yedirilirmiş. Sıra demirci Gâve'nin on sekizinci oğluna gelince, demirci deri önlüğünü bayrak gibi kullanarak arkasına topladığı insanlarla ayaklanıp Dahhâk'ı tahttan indirmiş ve yerine Feridun'u geçirmiştir. Bu bayrak "Drefşi-Gâveyânî" diye ünlüdür ve divan şairleri tarafından kullanılır.

dâire-i havf u recâ: Korku ve ümit dairesi.

dâmen-i pâkîze-i ismet: Günahsızlığın, masumluğun temiz eteği.

dânâ: Bilen, bilgili.

dâne: Tane, tohum.

dehr: Dünya.

dehr: Dünya.

delâlet: Yol gösteren, kılavuz; işaret, iz.

dem: Soluk, nefes; vakit zaman.

dem: Vakit, saat.

dendân-ı şîr: Arslanın dişi.

derd-i aşk: Aşk derdi.

derd-i gül ü yasemen: Gül ve yaseminin derdi.

ders-i ma'ârif: Bilgi ve hüner dersi.

dervîş: Allah için alçakgönüllülüğü ve fukaralığı kabul eden veya bir tarikata bağlı bulunan kimse.

devâhî: Musibetler, felâketler.

devlet-i cihan: Dünya devleti, dünya zenginliği.

deyr: manastır, kilise.

dide-i huffâş: Yarasanın gözü.

dil-dâde-i âlâyiş-i nîreng-i hevâ: Arzu ve heves büyüsunün gösterişine gönül bağlamış.

dil-dâr: Sevgili.

dil-i tecribet-âmûz: Tecrübe öğreten kimse.

dil-i vîrân: Yıkılmış, kederli, üzgün gönül.

dil-sîr-i bisât-ı ni'am: Nimetler döşeginde gönlü tok.

dirâyet: Bilgi, kavrayış.

dirhem-i tâdil: Değişiklik dirhemi, doğrultma.

dîvâne: Deli, budala.

dûn: Aşağılık, alçak.

dü pâre: İki parça.

dürdâne-i derûn: İçteki, derindeki inci tanesi.

dürr ü güher: İnci ve cevher.

dürre-i nâb-ı Peygamber:

Peygamber'in inci tanesine benzeyen dişi.

düstûr-i mükerrerem: Vezir.

ebnâ-yı beşer: İnsanoğulları, insanlar.

Ebü'l-beşer: İnsanların babası, Hz. Âdem.

ecrâm-ı bî-nihâye: Sonsuz yıldızlar.

Edhem: İbrahim Edhem diye şöhret bulmuştur. Babası Belh sultanlarındandır. Edhem genç yaşlarında tahta çıkmışsa da kısa zamanda sultanlık yolunu terk etmiştir. Rivayete göre bir gün ovada bir ceylan peşinden koşarken sahrada bir karganın eli ve ayağı bağlı bir adamı, ağzına yiyecek getirerek beslediğini görür. Adam kervan soyguncuları tarafından bu hâle getirilmiş, Allah da ona kargayı gönderip rızık sebebi yapmıştır. İbrahim Edhem, bu olaydaki hikmeti kavrayınca taç ve tahtından vazgeçip dervişliğe soyunmuştur.

ef'al: İşler.

efkâr-ı Frenk: Avrupa fikirleri.

efrâd-ı halk: Halkın fertleri,

ehl-i dil: Gönül ehli.

ehl-i kemâl: Olgun kimseler.

ehl-i kemâl: Olgun kimseler.

ehl-i tamâ': Açgözlü kimseler.

ehl-i tarîk: Bir tarikata mensup olan, derviş.

Ehrimen: Zerdüştlere inan-
dıkları kötülük tanrısı; şey-
tan. Edebiyatta daha çok ilk
iki anlamıyla Süleyman
Peygamber ile birlikte anılır.
Şeytanlar ordusunu yönetti-
ğine inanılan Ehrimen aynı
zamanda bir çirkinlik sem-
bolüdür. Kelimenin "Ehre-
men" şekli de kullanılır.

ejder-i zemîn: Yeryüzünün
ejderhası.

ekser: En çok, daha ziyade.

elfâz: Sözler.

elzem: Daha lâzım, lüzumlu.

emel-i hâs-ı bî-lüzûm: Gerek-
siz husus, arzu.

emvâl-i halk: Halkın malları.

emvât: Ölüler.

encâm: Nihayet, son.

encâm: Nihayet, son.

encâm-ı kâr: İşin sonu.

endişe-i encâm: Son bulma
kaygısı, korkusu.

ene'l-Hak: "Ben Hakk'ım"
anlamındaki ünlü sözü söy-
leyen Hallâc-ı Mansur, bu-
nu asılmak suretiyle öder.
Bir vecd ânında söylenmiş
olan "ene'l-Hak" sözü bir
varlık ifadesi değil, tam ter-
sine bir hiçlik ifadesidir. Bu
sözün anlamında Tanrılık
iddiasında bulunmak yok-
tur. Çünkü Hallâc-ı Man-
sur, kendisini Allah'ın bir
parçası olarak görmüştür.
Ona göre Allah'tan başka
bir varlık yoktur.

envâ'-yı huzûzât: Hazların çeşitleri, türleri.

envâr: Aydınlıklar, ışıklar, parlaklıklar.

erbâb-ı gınâ: Zengin kimseler.

erbâb-ı hıyânet: Hain kimseler.

erbâb-ı kemâl: Olgun kimseler.

esrâr-ı derûn: İç sırlar.

eşk-bâr: Çok ağlayan.

eşref: Pek şerefli.

evâmir: Emirler, buyruklar.

evsâf: Sıfatlar, vasıflar.

Eyyûb: Sabır sembolü olan peygamberdir. İsrailoğullarından olup İshak Peygamber'in torunudur. Çok zengin olduğu için Allah onu imtihan etmek ister. Malı mülkü gider, evlatları ölür, hastalanır, vücudunda yaralar çıkar. Eşi ona yardım eder ve ibadetini yapar. Sonra Allah'ın emriyle ayağını yere vurur ve fışkıran sudan içip yıkanarak vücudunu saran kurtların dertlerinden kurtulur. Böylelikle sabır imtihanını kazanır, Allah da ona malını mülkünü ve evlatlarını geri verir.

- F -

fâil: Yapan, işleyen.

fânûs-ı şem'-vâr: Mumun fânusu gibi.

fark: Ayırma.

fâzıl-ı edîb: Edeb sahibi faziletli kimse.

fedâ-yı ser: Başını feda etme.

ferş: Döşeme, yayma.

fesâne: Efsane.

feyz-i câvidân: Ebedî feyz.

fi'l: İş, eylem.

figân: İztırap ile bağırıp çağırma, inleme.

fıkr-i gazab-ı hazret-i ma'bûd-ı

enâm: Bütün mahlûkatın mâbûdu olan Allah'ın gazabını düşünme.

firâz-ı izz ü saâdet: İzzet ve saadet yokuşu.

fıkrat-i ferzend: Oğul ayrılığı.

fitne: Fesat.

fuzalâ: Fâzıllar, faziletliler, erdemliler.

füzûn: Çok, fazla.

füzûn-ter: Pek çok, pek fazla.

- G -

gadr ü âl: Haksızlık ve hile.

gadr: Hainlik, haksızlık.

gadr: Zulüm.

gaflet: Gafillik, boş bulunma, dikkatsizlik.

gaibâne: Sızli bir şekilde.

garaz: Hedef, maksat.

gassâl: Ölü yıkayan, ölü yıkayıcı.

Gâve: Divan şiirinde Dahhâk'ın zulmüne karşı halkı ayaklanmaya teşvik etmesi ve "Drefş-i Gâveyânî" adıyla kendi demirci önlüğünü bayrak yapan kişi. Daha çok haksızlıklara karşı kavga veren güçsüz kişiliği temsil

eder ve daima Dahhâk ile anılır.

gavvâs: İnci bulmak için denize dalan kişi.

gayr: Başka, diğer.

gazab: Hiddet, öfke.

genc-i mâ'rifet: Bilgi hazinesi.

gerden-i beşer: Oğlun boynu
(Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban etmesine telmih.)

gerdûn: Felek, dünya.

gîdâ-yı anâkib: Örümceklerin gıdası.

girdâb-ı hayret: Hayret girdabı.

giriftâr: Tutulmuş, yakalanmış, esir.

gîrûdâr: Savaş, kavga.

gubâr: Toprak.

gûk-i zâif: Zayıf kurbağa.

gurk-i cân-şikâr: Can alıcı kurt.

gûsfend: Koyun.

gûş: Kulak.

gûy-ı âteşîn: Ateşli top.

güher-i âdem: İnsanın özü, mayası.

gûl-zâr: Gül bahçesi. Hz. İbrahim, puta tapan Babil halkına "size fayda ve zarar veremeyen, hareket edemeyen şeylere, niçin tapıyorsunuz?" deyince, onlar da ceza olarak Nemrut'un emriyle İbrahim'i ateşe atarlar. Ancak ateş, Allah'ın emriyle gül bahçesine dönüşür.

güm-geşte-i râh: Yolunu kaybetmiş, kaybolmuş.

güncîde: Saklı, sıkıştırılmış.

güncîde-i basîret: Gönül gözü sıkıştırılmış, görmez.

güncîşk-i zâr: Ağlayan serçe kuşu.

gürûh-ı ukalâ: Akıllılar takımı.

güşâde-leb: Ağzı açık.

- H -

hâb: Uyku.

hacâlet: Utanma.

Haccâc: Emevî komutanlarından olup halife Abdülmelik b. Mervan zamanında ordunun başına getirilir. Mekke ve Hicaz bölgelerini ele geçirir. "Zâlim" lakabıyla anılan Haccâc Kur'an'ın hareketlenmesine ilk defa delâlet eden kişidir. Rivayete göre 120.000 kişiyi öldürmüş ve kendisi öldüğü zaman da hapisanelerde 50.000 kişi bulunmaktaymış. Mekke'ye girdiğinde orayı yakıp yıkmış, hattâ bu yangından Kâbe de zarar görmüştür.

hâce-i şehîr: Şehrin hocası.

hâdis: Meydana gelen, yeni çıkan.

hâdisât: Hadiseler.

hâdisât-ı cârî: Cereyan eden hadiseler.

hâk: Toprak.

hâk-dân: Dünya, yer.

hâk-i mezellet: Alçaklık top-rağı.

hakikat-i eşyâ: Eşyanın gerçeği.

hakk-ı sarîh: Açık ve belli olan hak.

hakk-ı tasarruf: Sahip olma ve kullanma hakkı.

halel: Boşluk; eksiklik.

hâlet: Durum.

hâlet: Hal, durum.

hâlık: Yaratan.

hâlî: Tenha, boş.

Halîl: Hz. İbrahim'in lâkabıdır.

Halîl: İbrahim Peygamber'in lâkabı.

halk: Yaratılan.

hall: Çözme, çözümlenme.

hamiyyet: Onur ve haysiyet.

handân: Gülen.

hâne: Ev.

hâric: Dışarıda, dışta.

harîm-i Hakk: Hakk'ın harem dairesi.

harîs-i bî-sitemkâr: Zulüm ve haksızlık eden hırslı kişi.

harîs-i kıtâl: Savaş düşkünü.

hâs: Mahsus, özel.

hasâset: Cimrilik, alçaklık.

hâsiyyet: Özellik.

hasm: Düşman.

hasr-ı merâm: Maksudını belirtme.

hâss: Hususi, özel.

hâtır: Gönül.

hatm-i kelâm: Sözü bitirme.

hayf: Yazık ki, maalesef.

haysiyyet-i havâdis: Hadiselerin şeref ve itibarı.

hayye: Yılan.

hazân: Sonbahar.

hazîz-i acz ü mezellet: Acz ve zilletin en aşağı noktası.

hebâ: Nâfile, yok yere, boş.

helâk: Mahvolma, ölme.

hem-dem: Arkadaş.

hem-reng-i nâr etmek: Ateşle aynı renk etmek.

hevâ-yı lâle: Lâle hevesi.

heykel-i müsta'ceb-i âlem: Âlemin şaşılabacak heykeli.

hezâr: Bin.

hezârân: Binlerce.

hezeyân: Sayıklama, saçma sapan konuşma.

hırs-ı gevher: İnci hırsı.

hicâb-ı zenân: Kadınların örtünmesi.

himâyet: Koruma, korunma.

hîn-i sefer: Yolculuk ânı; ölüm.

hirâm: Salınarak yürüme.

hisâb: Hesap.

hukuk-ı ibâd: Kullanın hukuku.

hulûs: Gönül temizliği.

hûn: Kan.

hûr-i cinân: Cennet kızları, hûrileri.

hurmet: Haram.

hurrem: Şen, sevinçli.

husbîde-i firâş-ı emân: Güvenli yatağında uyuyan kişi.

hükemâ: Hâkimler.

hük-m-i ezel: Başlangıç hükmü.

hük-m-i zamane: Zamanın hükmü.

Hülâgû: Meşhur Moğol İmparatoru Cengiz'in torunudur. İran'da hüküm sürmüş olan İlhanlılar devletini kurmuştur. Divan şiirinde yağma, çapul ve kötü niyetli padişah kişiliğiyle anılır.

hüsn-i mükâfât: Ödül güzelliği.

hüsn-i şehâdet: Tanıklık güzelliği.

- I -

idlâl: Dalâlete düşürme, doğru yoldan çıkarma, azdırma.

ırağ: Uzak.

ırk u güher: Soy ve öz, kök ve cevher.

- İ -

i'mal-i câm ü bâde: Kadeh ve şarabı imal etme.

i'tikâd: İnanma.

i'timâd: Dayanma, güvenme.

İbn-i Alkem: Hülâgû'nun Bağdat'ı yağma ettiği sırada Bağdat'ta bulunan son Abbasi veziridir. Doğruluğu ile isim yapmış bir devlet adamıdır. Bazı müelliflerin iddia ettiğine göre Hülâgû'yu Bağdat'a gelmeye teşvik eden o olmuştur. Şehrin Hülâgû tarafından zapt edilmesinden sonra idareye memur edilmiş, fakat birkaç ay sonra ölmüştür.

İbn-i Mülcem: Hz. Ali'nin katilidir.

ibrâz: Meydana çıkarma, gösterme.

icl: Erkek buzağı, dana. Burada kastedilen icl-i Sâmîrî'dir.

Hz. Musa, Tûr-i Sinâ'da, Allah'la konuşmaya gittiğinde, Sâmîrî isminde birinin topraktan buzağı şeklinde bir şey yapıp: "İşte Musa'nın aradığı Allah" diye taptırmaya kalkıştığı heykel.

icrâ-yı adâlet: Adaleti yerine getirme.

idbâr: Talihsizlik.

idrâk: Anlayış, akıl erdirmeye.

idrâk-i me'âlî: Mânâyı anlama.

ihdâ: Doğru yola götürme.

ihtilâf: Ayrılık, anlaşmazlık.

ihvân: Can çekişme.

ihvân: Kardeşler.

ihzâr-ı rızık u tûşe: Azık hazırlama.

ikbâl: Baht, talih.

ikbâl: İstek, talih, arzu.

ikrâh: Birine, zorla iş yaptıрма; iğrenme, tikslenme.

ikrâm: Hürmet, saygı gösterme ve ağırlama.

iktizâ-yı çerh: Dünyanın gerektirdiği.

ilâh-ı mu'tekad-ı zümre-i

ibâd: Kulların, ibadet edenlerin inandığı Allah.

ilâh-ı müşahhas: Teşhis edilmiş, somut bir tanrı.

illet: Hastalık.

illet-i beden: Beden hastalığı.

iltikâm: Yutma, yutulma.

imâlet: Meylettirme, eğdirmeye.

inâyet: Dikkat, gayret; ihsan, iyilik.

infikâk: Ayrılma.

inhimâk: Bir şeyin üstüne fazla düşme.

inkıyâd: Boyun eğme, kendini teslim etme.

insilâk: Sülûk etme, yola girme.

intikâl: Ölme, öbür dünyaya geçme.

irtihâl: Ölme, geçme.

is'âf: Birinin isteğini kabul edip yerine getirme.

İsî-i bî-peder: Babasız dünyaya gelen Hz. İsa.

isnâd-ı ta'assub: Bağnazlıkla suçlama.

işret: İçki.

ittihad: Bir olma, birleşme, birlik.

ittikâ: Dayanma, yaslanma.

izhâr: Gösterme, meydana çıkarma.

izz ü nâz: İzzet ve naz.

- K -

kabil: Kabul eden.

kalb-i rakîk: İnce, yufka yürek.

kâlib-ı âlem: Âlemin kalıbı, gövdesi, vücudu.

kâm-perver: Emel besleyen.

kangî: Hangi.

kâr: İş, kazanç.

kâr: İş.

kâr-gâh: İş yeri; dünya.

kârgâh-ı sun': Sanat atölyesi, dünya.

karîn: Yakın.

kasrî: Zorla.

kâtî'-ı tarîk: Yok kesicilik.

katl-i samûr-ı zâr: İnleyen samurun öldürülmesi.

katre: Damla.

kavm: Kavim.

kayd-ı esâret: Esirlik bağı.

kazâyâ-yı i'tikad: İnanç meseleleri.

kebg: Keklik.

kebûter: Güvercin.

keff-i hükm: Hükmün el ayası.

kemâhî: Olduğu gibi.

kerkes: Akbaba.

kesb-i fer ü zîb: Süs ve parlaklık kazanma.

kesb-i melâlet: Üzüntü kazanma.

kesb-i yakîn: Kesin bir şekilde elde etme.

keşef: Kaplumbağa.

keşmekeş-i derd-i ihtiyâc: İhtiyaç derdinin kavgası, mücadelesi.

ketm: Sırrı saklama, gizli tutma.

kevâkib: Yıldızlar.

kevkib-i âlem: Dünya yıldızı.

kevn: Kâinat.

Kevser: Cennette bir suyun adı. Kur'ân-ı Kerîm'de 108. sûrenin adı da olan Kevser tefsîrlerde çok çeşitli izahlarla anlatılır. Kevser suyunun sütten beyaz, baldan tatlı, kardan soğuk, kaymaktan yumuşak olduğu rivayet edilir. Kevser'i, cennette peygamberimize verilmiş özel bir havuz olarak tefsîr edenler de vardır.

keyfe mâ yeşâ': İsteddiği gibi.
keyfiyyet-i şuûn: Olayların niteliği.
kırân: İki şeyin birleşmesi.
kısr: Kabuk.
kıt'a-yı fesîha: Geniş parça.
kisve: Elbise.
kitâb-ı ledûn: Allah'ın kitabı.
kubbe-i firûze-fâm: Mavi renkli gök kubbe.
kudret-i Mevlâ: Allah'ın gücü.
kûh-ı şerer-feşân: Kıvılcımlar saçan dağ.
kurb: Yakınlık.
kût: Gıda, yiyecek.
külhan-nişîn-i züll ü hevân: Alçaklık ve aşağılık külhanında oturan.
künc-i mahfaza-i tengnâ: Mezar mahfazasının köşesi.
künûzât: Hazineleler.
kürek: Gemilerde kürek çekme yoluyla uygulanan ceza.

- L -

lâ'l: Kırmızı, al.
lâ'n: Lânetleme.
lâfz-ı sadâkat: Doğruluk sözü.
lâhik: Eklenen, yetişen.
lehîb-i nâr: Cehennem ateşi.
lerze-nâk: Titreyen, titrek.
levâhik: Lâhikalar, ekler.
lejl ü nehâr: Gece ve gündüz.
lejl: Gece.
Leyli-i hüsn: Güzel Leylâ.
lokma-i aşâ: Akşam yemeği lokması.

lokma-i neheng: Timsah lokması.
lûgaz: Bilmecce.
lûbb: İç, öz.
lûbb-i âteş: Ateşin içi.

- M -

mağlûb-ı hevâ: Arzuya yenilme.
mâh: Ay.
mahbûs: Hapsedilmiş.
mâhî: Balık.
mâhî-i bihâr: Denizlerin balığı.
mahkeme-i rûz-ı cezâ: Kıyamet günü kurulacak mahkeme.
mahlûk-ı Hudâ: Allah'ın yaratıkları.
mahmî: Himâye gören, korunan.
mahrem: Haram, şeriatın yasak ettiği şey.
mahsûs: Başkasında bulunmayan, yalnız bir kimseye ait olan, özel.
maîşet: Yaşama, dirlik.
makarr: Durulan yer, karargâh.
makbûl-i bezm-i sohbet: Sohbet meclisinin beğenileni.
mâkiyân-beççe: Tavuk yavrusu.
makleb-i âlem: Âlemin değişmesi.
maksûd: Kasdolunan, istenilen şey.
mâl: Bir kimsenin tasarrufu altında bulunan değerli ve gerekli eşya.

mânend-i dîv: Dev gibi.
mânend-i lâşe: Leş gibi.
mânend-i şecer: Ağaç gibi.
mâr: Yılan.
mâr-ı zemîn: Yeryüzünün yılanı.
masdar: Kaynak, temel.
masûn: Saklanmış, korunmuş.
mâtîyye: Binek hayvanı.
matlab-ı âlem: Âlemin isteği.
mâye-i cân: Canın mayası.
mazarrat: Zarar, ziyan.
mazlûmen: Zulme uğramış.
meâsir: İzler, nişanlar.
mepsût: Yayılmış, açılmış.
mecâ': Açlık.
mecâri-i yemm ü nehr: Deniz ve ırmağın su yolları, su yatakları.
meclis-i mey: Şarap meclisi.
Mecûs: Zerdüşt dininde bulunan halk, ateşe tapanların bağlı bulundukları din.
medâr: Vesile.
meges: Sinek.
mehcûr-ı harâbât: Meyhane-den uzak kalmış.
meh-i münîr: Parlak ay.
mekr: Hile.
mekteb-i âlem: Dünya mektebi.
menfûr: Nefret edilen, iğrenç.
menfûr-ı tab'-ı âlem: Dünya tabiatının nefret edileni.
menhec-i sedâd: Doğruluk yolu.
menzil: Konak.
merdân-ı sühandân: Güzel söz söyleyen insanlar.

merd-i gayûr: Gayretli insan.
merd-i zû-fünûn: Fenlere sahip adam.
merkeb-i âlem: Âlemin bineceği şey, binek.
merkez-i kuvvet: Kuvvet merkezi.
merkez-i me'mûn-ı rızâ: Hoşnutluğun emin olunmuş merkezi.
mes'adet-nümûn: Saadet gösteren.
Mesîh: Elini sürdüğü hastaları derhal iyi etmesinden dolayı Hz. İsa'nın sıfatı.
mesmûmen: Zehirlenmiş olarak.
mesned-i izzet: İzzet makamı.
meşhûd: Görülen.
meşreb: Huy, tabiat.
meşreb-i âlem: Dünya tabiatı.
meşreb-i nâ-sâz: Uygunsuz tabiat.
mey: Şarap.
meydân-ı sühan: Söz (şiir) meydanı.
mezheb: Gidilen, tutulan yol.
mezheb-i âlem: Âlemin gidişâtı, yolu.
meziyyet-i islâh: İyileştirme ve düzeltme vasıfları.
mihekk: Ölçü.
mihnet ü gam: Eziyet ve sıkıntı.
mihnet-zede-i aşk: Aşk musibetine uğramış.
mihr: Güneş.
mihver: Eksen; durduğu yerde dönmekte olan bir şeyin,

etrafında döndüğü varsayılan doğru çizgi.

mikdâr-ı fazl: Fazilet derecesi.

minnet: Bir iyiliğe, bir iyilik yapana karşı kendini borçlu görme; şükür, teşekkür etme.

minşâr: Destere, bıçık.

mişvâr: Tarz, tavır.

mizân-ı akl: Aklın ölçüsü, terazisi.

mizân-ı i'tidâl: Ölçülülük terazisi.

mu'âdât: Karşılıklı düşmanlık.

mu'tasım-ı bâb-ı rızâ: Rıza kapısını çalan.

mu'terif-i acz: Aczini itiraf eden.

mûcib-i hayr ü şerr-i ef'âl: İşerin, amellerin hayır ve şerri gerektirmesi.

mûcib-i iflâs: İflas sebebi.

mûcib-i şeref ü fahr: Şeref ve övünç sebebi.

muhakkar-ı cühelâ: Cahillerin hor ve hakir görülmüşü, hakarete uğramış.

muhâlif: Muhalefet eden, uymayan, karşı çıkan.

muhtâc-ı duâ: Duaya ihtiyacı olan.

muhzır: Şeriat mahkemelerinde mübaşir hizmetini gören kimse.

mukarrer: Kararlaştırılmış, anlatılmış.

mukayyed-i gîsû-yı dil-rübâ: (Sevgilinin) gönül alan saçının bağınımlısı.

mukbil: İkbali, kutlu, mutlu.

muktezâ-yı nizâm-ı cihân:

Dünya düzeninin gereği.

musahhar-ı efsûn-ı çeşm-i yâr:

Sevgilinin gözünün büyü-süne tutkun.

musahhar-ı humaka: Ahmakların ele geçirilmiş.

Musta'sım: Bağdat'taki son Abbasi halifesidir. Bağdat'ı teslim etmek istemeyince Hülâgû savaş ilan eder. Hülâgû Bağdat'ı alır ve şehri tarihinde görülmemiş bir şekilde yağma eder. Musta'sım'ı da birçok akrabası ile birlikte öldürür.

mûş: Fare.

mûş-hâr: Sıçan yiyen çaylak.

mübeşşer: Tebşîr olunmuş, kendisine müjde verilmiş.

mübtelâ: Düşkün; tutkun, tutulmuş.

müdâm: Devam eden.

müddâvât: Deva arama.

müddet-i ömr: Hayat boyu, ömür boyunca.

müfsid-i leîm: Alçak fesatçı.

müftehir-i devlet-i yek-rûze-i dünya: Dünyanın geçici nimet ve devletiyle iftihar eden.

mülk-i fenâ: Ölümlü dünya.

münâfık: Nifak sokan, ikiyüzlülük eden.

müncer: Sonuçlanan, sona eren.

müneccim: Falcı.

münhasır: İnhisâr eden, sınırlandırılmış.

münkir-i i'câz-ı Hakk: Allah'ın âciz bırakan gücünü inkâr etme.

mürg-i hevâ: Havada uçan kuş.
mürg-i hevâ: İstek ve arzu kuşu.
mürg-i tîz-per: Hızlı uçan kuş.
mürşid: doğru yolu gösteren, kılavuz.
mürtekib: İrtikâb eden, çalan.
mürtekib-i har: Eşek gibi irtikâb edenler, rüşvet yiyenler.
müsellem: Teslim edilmiş, verilmiş.
mütehâlif: Birbirine uymayan.

- N -

nâ'l: Ayakkabı.
na'ş-ı tüvanger: Zengin, paralı cenaze.
nâbit: Yerden biten.
nâdân: Cahil.
nâ-dân: Cahil.
nağme: Âhenk, ezgi, güzel ses.
naîm-i safâ: Mutluluk cenneti.
nâkıs: Noksan, eksik.
nakş-ı temâsîl: Resimlerin nakışı.
nakş-ı temâsîl-i kâinât: Dünyaya resimlerinin süsü.
nâ-merd: Mert olmayan, alçak kimse.
nân: Ekmek.
nâ-puhte: Acemi, tecrübesiz, pişmemiş.
nâr: Ateş.
nâsih-i musîb: İsabetli nasihat eden.
Nasir-i Tûs: Nasreddin Tûsî, Moğol istilâsı sırasında ya-

şamış astronom, müellif ve siyaset adamı olup Tûs'da doğmuş, Bağdat'ta ölmüştür. Hülâgû'nun Bağdat'ı işgali sırasında onun müşaviri olarak çalışır.
nâ-şâd: Hüzünlü, gamlı, kederli.
nâ-şekib: Sabırsız.
nâz: Yalvarma, rica.
nazar-ı î'tibâr: Göz önü.
necâbet: Soyluluk.
nefh: Üfürme.
nefs: Ruh, can.
nehâr: Gündüz.
Nemrûd-ı mübâhî: Övünen Nemrut.
nesîm-i pâk: Temiz hafif esen rüzgâr
neşr-i feyz-i hâs: Saf, hâlis feyzin yayılması.
neşve-i hayât: Yaşama sevinci.
nev'-i âdem: İnsan soyu, insanlar.
nevâhî: Yasak şeyler.
nevet-i tevhid-i zât-ı Hakk: Hakk'ın tevhidinin nöbeti.
nez'-i hayât-ı hayy etmek: Diri hayatı yok etmek.
nihân: Gizli, saklı.
nisbet-i dalâl: Doğru yoldan sapma ölçüsü.
nişân: Unutma.
nişân: İz, belirti, işaret.
nişâne: İz, alâmet, belirti.
nişîmen-i hâk-i mezâr: Mezar toprağının sesi.
nizâmât: Düzenler.
nizâr: Zayıf.

noksan-pezîr: Eksilen.

nukûd: Paralar.

nûr: Parıltı, parlaklık.

nush: Nasihat verme, öğüt.

Nûşirevân: İran'ın Sâsâniyân sülalesinden olup adaletiy-le ün salmış bir hükümdardır. M. S. 531 ile 579 yılları arasında hükümdarlık yapmıştır. Peygamberimiz bu hükümdarın son yıllarında dünyaya gelmiştir. Lâkabı "âdil"dir. Akıllı, tedbirli, dirayetli, kudretli, hayırsever, sanat ve kültüre hizmet eden bir padişah imiş.

nüfûs: Ruhlar, canlar.

nûsha-i dua: Dua muskası.

- Ö -

Ömer: İslâmın ikincisi halifesi olup hayatında cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Halifeliği zamanında divân ve kadılık müessesesi kurulur. Doğruluk ve adaletiyle herkesi hayran bırakır ve İslâm'a hizmet eder. On seneyi aşkın bir zaman yürüttüğü halifeliği döneminde adaletten ayrılmaz. Bu yüzden kendisine "Fâruk" (haklıyı haksızdan ayıran) lâkabı verilir.

ömr-i andelib: Bülbülün ömrü.

- P -

pâ-bend-i terakkî: İlerlemenin ayak bağı, engeli.

pâmâl: Ayak altında kalmış, çiğnenmiş.

pâyân: Son, nihayet.

pek: Sert, sağlam.

pençe-i gadr: Zulüm pençesi.

pençe-i merg: Ölümün pençesi.

perde-i hafâ: Gizlilik perdesi.

pertev-fürûz-ı bezm-i tarab:

Coşkunkluk, şenlik meclisini aydınlatan.

pervâne-i şikeste-per: Kırık kanatlı pervane.

peşşe: Sivrisinek.

peyveste: Ulaşmış, bitişik.

pezîrâ-yı hitâm: Sona eren.

pîr-i mey: Şarabın piri.

pîr-i mey-i perverde-i aşk:

Aşkla beslenmiş şarap pîri.

pür: Dolu.

- R -

rağm: Aksine yapma, inadına davranma.

râh: Yol.

rahne-i sûhân: Törpünün bozulması, aşınması.

râm: İtaat eden, boyun eğen.

ravza-i Rûhî: Rûhî-i Bağdâdî'nin mezarı.

re'y: Görme, görüş.

reâyâ: Bütün halk.

reh-güzer: Geçit, geçiş yolu.

rencide: İncinmiş, kırılmış.

reng-i vefâ: Vefa rengi.

reside: Erişmiş, yetişmiş.

reviş-i agreb-i âlem: Dünyanın çok tuhaf gidişi.

ribât-ı dehr: Dünya konağı.

rindân: Kalender kişiler, dünya işlerini hoş görenler.
rindân-ı Hudâ: Hak erenler.
rind-i piyâle-keş: İçkiye düşkün kalender.
rivâyet: Söylenti.
rîzân: Dökülen, akan.
rukye-i füsûn: Büyü için okunan şey.
rûz u şeb: Gündüz ve gece.
rütbe-i akl: Aklın derecesi.

- S -

sabâ: Sabah rüzgârı.
sâbit-kadem: Yerinde veya sözünde duran.
sadâkat: Doğruluk.
sadef: Sedef, istiridye.
sâdık: Doğru kimse.
sadr-i cihân: Dünyanın en itibarlı mevkiinde bulunan.
sâd-sâl: Yüz yıl.
sâd-sâl: Yüz yıllık.
sâil: Dilenci.
sâkî: Kadeh, içki sunan.
salb: Çarmıha germe.
sâlim: Sağ, sağlam, emin.
samûr: Kuzey Avrupa'da yaşayan, çok yumuşak ve ince tüyleri olan, postu için avlanan küçük hayvan.
san'at-ı üstâd: Allah'ın sanatı.
sarf-ı hayâl: Kafa yorma, düşünme.
sârik: Çalan, hırsız.
savâb u hatâ: Doğru ve yanlış.
sayf: Yaz.

saykal-ı dil: Gönlün cilâsı.
sefer-i gurbet: Gurbet yolculuğu.
seher: Tan yeri ağarmadan biraz önceki vakit.
semt-i Irâk: Irak diyarı.
seng-i kazâ: Kaza taşı.
ser-efrâz: Başını yükselten.
ser-firâz: Başını yukarı kaldıran.
seriü'l-cereyân: Hızlı akan, hızlı hareket eden.
sermâye-i anâ: Zahmet ve güçlük sermayesi.
ser-nigûn: Baş aşağı olmuş; bahtsız.
sevâbit: Yıldızlar.
sevâhil: Sahiller, kıyılar.
seyr-i bî-vukuf: Anlamadan seyretme.
seyyâre-i ıyân: Bilinen gezegenler.
seyyidü'l-beşer: İnsanların efendisi; Hz. Muhammed.
Siddîk: İlk İslâm halifesi olan Hz. Ebûbekir'in lâkabıdır. Miraç hadisesini duyunca olayın doğruluğuna hemen inandığı ve gösterdiği sadakat için bu lâkabı almıştır.
sıklet: Ağırılık.
si'âyet: Dedikodu.
sîm ü zer: Gümüş ve altın.
sinîn ü tevârih: Yıllar ve tarihler.
sipîhr: Sema, gökyüzü.
sîr-âb-ı zülâl-i kerem: Cömertliğin tatlı suyuna kanma.

sîret: Bir kimsenin içi, huyu, ahlâkı.

sirkat: Hırsızlık, çalma.

sofra-i âlem-şümûl: Dünyayı kapsayan sofrâ.

sohbet-i nâ-dân: Cahille konuşma.

sû(y): Taraf, cihet, yan.

subh: Sabah.

sûfî-i harîs: Hırslı sofu.

sûm u basal: Sarımsak ve soğan.

sûret: Biçim, görünüş, kılık.

Süfyan: İslâm tarihinde Ebû Süfyan ismiyle meşhur olup, Kureyş kabilesinin bir kolu olan Benî Ümeyye'nin reisidir. Emevî halifelerinden Muâviye'nin babası ve Yezid'in de dedesi olan Ebû Süfyan, Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderildiğine inanmamıştır.

Süleyman: Davud Peygamber'in oğludur. Hem padişah hem peygamberdir. Yüzük, karınca, Hüdhdüd ve Belkıs ile çok anılır; iktidar ve gücün temsilidir.

- Ş -

şâd: Sevinçli.

şâh-ı melâhat: Güzellik şâhı.

şah-ı şehîdân: Şehitlerin şâhı Hz. Hüseyin. Hz. Ali'nin oğlu ve peygamberimizin beşinci torunudur. Babası şehit edilince Medine'ye

gelir. Muaviye'nin vefatında Yezid'e biât etmez. Kûfeliler kendisini çağırıp halife yapmak isterler. Yanındaki 72 kişiyle Irak'a doğru yola çıkar. Yezid bunu haber alınca Şam'dan Irak valisi Ubeydullah b. Ziyâd'a, onu Kûfe'ye sokmamasını emreder. O da Sa'd b. Vakkas'ın oğlu Ömer ile bir ordu gönderir. Ömer, geri dönmesini söylerse de Hüseyin yola devam etmek isteyince Kerbelâ'da 72 kişiyle birlikte feci bir şekilde susuz bırakılır ve sonunda zalimce şehit edilir.

şahs-ı ârif: Bilgili kişi.

şahs-ı dagal: Hileci kişi.

şahs-ı halîm: Yumuşak huylu kimse.

şahs-ı hür: Özgür kişi.

şâir-i belîğ: Güzel söz söyleyen şâir.

şâir-i Rûm: Anadolu şâiri.

şâm: Akşam.

şeb-i âlem: Dünya gecesi.

şehîd-i tîğ-i kazâ: Kaza okunun şehidi.

şekl-i hakikat: Hakikatın biçimi.

şem-i hande-rîz: Gülücük saçan mum.

Şemr: Kûfe Araplarından olup Hüseyin'in katillerinden biri ve onun vücudundan kesilmiş başını Yezid'e götüren kişi.

şems ü kamer: Güneş ve ay.
şems: Güneş.
şems-i tâbdâr: Parlak güneş.
şer'-i ekrem: En kerim, en şerefli şeriat.
şikâr: Avlama.
şikest: Kırık.
şîr: Arslan.
şitâ: Kış.

- T -

tab'-ı beşer: İnsan tabiatı.
tâbi: Birinin arkası sıra giden, emri altında bulunan.
tabiat-ı mahsûsa: Kendine has mizaç.
tabîb: Doktor.
tağyîr-i hakikat: Hakikatin değişmesi.
tahakküm-i cühelâ: Cahillerin baskısı.
tahayyür: Hayran olma, hayrete düşme.
tahkîk: Araştırma.
tahkîr: Hakaret etme, hor görme.
tahsil-i hendese: Geometri eğitimi.
tahsîn: Güzel bulup takdîr etme, beğenip alkışlama.
taht-ı Süleymân: Süleyman Peygamber'in havada uçtuğuna inanılan tahtı.
Tâîf: Peygamberimiz Allah'ın elçisi olduğunu ilân etmeye başladığında Araplar arasında büyük bir direnme ile karşılaşır. Kendisiyle alay

edilir. Ona deli, mecnun, şair, kâhin derler. Halbuki bu sıfatı ona yakıştıranlar, ona "emîn" diyenlerdir. Mekke'de büyük acılara sabrettiği ve direndiği bir sırada peygamberimizin hanımı Hatice ve amcası Ebû Talîb vefat eder. Hicret'ten iki yıl önce Tâîf'e giderek kendisini destekleyecek insanlar arar. Koyu bir cehalet içinde yüzen yöre halkı da onu çok kötü karşılar, çocuklara taş tuttururlar. Burada ayakları kanlar içinde kalır.

tâlî'-i bülend: Yüce talih.
tâlim-i zemzeme: Nağmeli ses eğitimi.
tama': Doymazlık, açgözlülük.
tarîka-i mahsûsa: Kendine has bir yol.
târümâr: Dağınık, perişan.
tasaddî: Bir işe girişme, başlama.
tasavvur-ı teftîş: Kontrol etme düşüncesi.
tazyî'-i nefes: Nefes tüketme.
te'sîr-i semm: Zehrin etkisi.
tebâ'iyet: Tâbi olma, uyma.
tebcîl: Ululama, ağırlama.
tebdîl-i makâm: Yer değiştirme.
tecessüs-i kibrît-i ahmer: Kırımızı altın arama, araştırma.
tecrübe-geh: Tecrübe yeri.
tefrîk: Ayırma, seçme.
tefrîk: Ayırmak.
tekdîr: Azarlama.

tele: Tane.
telef: Yok etme.
telezzüz: Tad alma, hoşlanma.
telh-kâm: Kederli.
temâşâ: Bakıp seyretme, gezme.
temyîz: Ayırma, iyiyi kötünden ayırdetme.
terâzû-yı adâlet: Adalet terazisi.
terfih-i ra'yyet: Halka refah verme.
terkîb-i acîb: Tuhaf bir sentez.
teseyyüb: Kayıtsızlık, tembellik.
teshîr: Ele geçirme, elde etme.
tevâbi-i mahsûsa: Kendi uyduları.
tevâbi-i uhrâ: Başka uydular.
tevcih-i reviyet: Bir işi düşünüp taşınarak birine yöneltme.
tevekkül: İş Allah'a bırakıp kadere razı olma.
tezerv: Sülün.
tezkîr: Hatırlatma.
tîb: Güzel koku.
tîg: Kılıç.
tîr-i kazâ: Kaza oku.
top-ı şû'le-nâk: Ateşli top.
tû'me: Lokma, azık.
tûde-be-tûde: Yığın yığın.
turfa: Görülmemiş, tuhaf.
tüvân-ger-i devrân: Dünya zengini.

- U -

ukâb: Karakuş, kartal.
ukalâ: Akıllılar.

ukbâ: Âhiret, öbür dünya.
ukûl: Akıllar.
umûr: İşler, hususlar.
umûr-ı cihân: Dünya işleri.

- Ü -

üftâde-i lehib: Ateşin âşığı.
üftâde-i riyâ: Riya düşkünü.
ümmîd-i vefâ: Vefa umudu.
üniforma: Resmî giysi.

- V -

vâbeste: Bağlı.
vahdet: Teklik, birlik.
vakf-ı halecân: Çarpıntı ve titremenin durması.
vâkîf-ı esrâr-ı nihân: Gizli sırları bilen.
vakt-i kazâ: Allah tarafından takdir olunan şeylerin gerçekleştiği zaman.
vâlî-i eyâlet: Eyalet valisi.
varak: Yaprak.
varaka: Tek yaprak.
vâreste: Kurtulmuş, serbest.
vâris: Mirasçı.
vaz'-ı garîb: Tuhaf durum.
vebâl-i katl: Öldürme günahı.
vehle: An, lâhza.
vezn ü derk: Tartma ve kavrama.
vîrân: Yıkık, yıkılmış.
vîrâne: Yıkılmış veya pek harap olmuş yer.

- Y -

yahşî: Güzel.
Yahyâ-yı mürsel: Zekeriya Peygamber'in oğludur. Çok

genç yaşta kendisine peygamberlik verilir. Annesi, Meryem'in amcasının kızıdır. Yahya Aleyhisselam, Musa Peygamber'in şeriatı ile amel etmekteyken İncil indirilmiş ve onunla amel etmeye başlamıştır. İsa Peygamber'in geleceğini kavmine o haber vermiştir. Filistin hükümdarı Herat, kendisini çok sevdiği ve Musa Peygamber'in şeriatına göre kendisine nikâh düştüğü halde İncil'e göre evlenmeleri yasaklanan kardeşinin kızı ile evlenmek istemiştir. Kız ve annesinin ısrarı üzerine Herat, bu evliliğe karşı çıkan Yahya'nın boynunu vurdurarak şehit etmiştir. Otuz yaşında şehit edilen Yahya Peygamber'in katilleri büyük bir azapla cezalandırılmış ve hepsi helâk edilerek soyları kesilmiştir.

Yâkûb: Hz. İbrahim'in torunu ve İshak Peygamber'in oğludur. Eyyûb Peygamber onun yeğeni olur. On iki oğlundan ikisi (Yusuf ve Bünyamin) aynı anneden doğmuştur. Kardeşlerinin Yusuf'u kuyuya atmalarından sonra onun hasretiyle Beytül-ahzen (hüzünler evi) denilen kulübesinde yıllarca ağlamış ve ağlamaktan

gözleri kör olmuştur. Yıllar sonra oğlu Yusuf, Bünyamin ile ona gömleğini göndermiş ve gözleri açılmıştır. Ömrünün sonunda Yusuf'un yanında rahat bir hayat sürmüştür. Oğlu Yusuf dolayısıyla başına gelenlere sabrettiği, yıllarca ağladığı ve gözleri kör olduğu için gam ve kaygının sembolüdür.

yamân: Kötü, fena.

yârân-ı vatan: Vatandaki dostlar.

yâre: Yara.

yâver: Yardımcı.

Yehûd: Yahudi, Hz. Yâkub'un oğlu Yahuda soyundan gelenler, İsrailoğulları.

yek-dîger: Bir diğeri, öteki.

yemîn ü şimâl: Sağ ve sol.

yevm-i Uhud: Uhud günü. Peygamberimizin Uhud Savaşı'nda kırılan dişlerine telmih yapılmıştır.

Yezdân: Zerdüşterin inandıkları iyilik tanrısı.

- Z -

zagan: Çaylak.

zâhir: Açık, belli.

zâhir: Görünen, açık, belli.

zâr: Ağlayan, inleyen.

zarâfet: Zarıflık, naziklik, incelik.

zât-ı Hasan: Hz. Ali'nin büyük oğlu, Peygamberimizin

torunudur. Lâkabı Mütebâ'dır. İslâm halifelerinin beşincisidir. Muâviye kendisinden sonra yerine Hasan'ı halife yapacağını halka duyurunca, oğlu Yezid Şam'dan Medine'ye zehir gönderir ve Hz. Hasan'ın eşini çeşitli vaatlerle kandırarak kocasını zehirletir.

zebûn: Zayıf, güçsüz.

zebûn-ı hevâ: Nefis ve arzusuna yenilmiş, âciz, zavallı.

Zekeriyyâ: İsrailoğullarından olup Süleyman Peygamber'in neslindendir. Beyt-i Mukaddes'te Tevrat'ı yazan ve kurban kesen odur. Meryem'in dayısıdır. Meryem onun himayesinde büyümüştür. Çok ihtiyar iken oğlu Yahya dünyaya gelir. Şehit edilişi hakkında iki rivayet vardır. Birincisi Yahudilerin Hz. İsa'nın babasız doğması üzerine onunla Meryem hakkında çıkarılan dedikodudur. İkincisi ise Yahya'nın öldürülme fermanı çıkınca ona yardım etmesidir. Rivayete göre düşmanlarından kaçıp Beyt-i Mu-

kaddes'te bir kavak ağacının içine gizlenmiş, ancak elbisenin eteği dışarıda kalmış, şeytan da bunu yahudilere gösterince onlar da kavak ağacıyla birlikte onu tereyle kesip şehid etmişlerdir.

zelîl ü hâr: Alçak ve aşağılık.

zelîl: Hor, hakir, aşağılanan.

zemm: Yerme, kınama, ayıplama.

zenbûr: Arı.

zer ü sîm: Altın ve gümüş.

zer-dûz pâlân: Sırmalı semer, eğer.

zerrât: Zerrelere,

zerrât-ı kevn: Kâinattaki zerrelere.

zerre-i cesîme: Kocaman, iri parça.

zerre-i nâ-müntehâ-yı hâk: Toprağın sonsuz zerresi.

zill-i hümâ: Hüma kuşunun gölgesi.

zillet: Alçaklık, aşağılık.

zîr-i bagal: Koltuk altı.

ziyâ: Işık, aydınlık.

zuhûr: Görünme, meydana çıkma.

zunûn: Zanlar, sanılar.

ضیا بانا ره انتخاب:

جسم زارم خاکده پنهان اولونجه ایستهرم :
بیر زمان اولسون ، ضیا ، عالمده نامم بایدار.
سیرتم آثار خامه مدن قیلینسین اجتهاد ؟
صورتم بورسم ایله قالسین جهانده یادگار.

ترکیب بند

-۱-

ساقی! گتیر اول باده بی کیم مایه جاندر،
آرام دیم عقل ملامتزدگاندر .

اول می که اولور صیققل دل اهل کماله ،
ناپختته لرك عقلنه بادی ریاند .

بیرجام ایله یاب خاطری؛ زیرا دل ویران ،
مهجور خرابات اولالی خیلی زماندر .

ساقی! ایچلم عشقنه رندان خدانک ،
رندان خدا واقف اسرار نهاند .

ساقی! ایچلم رغننه صوفی حریصک ،
کیم مقصدی کوثر، املی حور جناند .

عشق اولسون اوپیر می پرورده عشقه ،
کیم باده بی صد ساله وساقیسی جواندر .

پیرمیه صور مسأله ده وار ایسه شهبهک ،
واعظلرك افسانه لری هب هندیاند .

بن آکلادیغم چرخ ایسه بوچرخ چپ انداز ،
بخشی گورونور صورتی اما که یاماند .

بکزه ر فلک اول چنبر فانوس خیاله ،
کیم نقش تمثیلی سریع الجریاند .

ساقی! بیزه می صون، که دل تجربت آموز ،
اندیشه انجام ایله وقف خلجاندر .

ایچ باده، گوزله لسه وادایسه عقل وشعورک،
دنیا وار ایمش، یا که یوغ اولمش نه امورک !

يَتَمَزِي بوقسرى زَوش اُغرب عالم ؟
بیر منزله ايرمه زمی عجب کوکب عالم ؟

شیمدی اویویانلر او زمانده اویانیرلر ،
پیر صبحه رسیده اولور آخر شب عالم .

پامال ایده رانجام کیمک اوستنه دونسه ،
آغاز ایده لی دوره بودر مشرب عالم .

بیك بویله جهان زروسیم اولسا یتشمه ز ،
ممکنی که اسعاف اولونا مطالب عالم ؟

خارجدن اگر اولسا تماشاسنه امکان ،
مدهش گورونور هیکل مستعجب عالم .

آلمش بو کنی شوبله که سیرنده خللسز ،
بیر ذره دخی قالدیر اماز مرکب عالم .

أبنای بشرده قالا جقی بو مُعادات ؟
بیلیم نه زمان دوغرو لاجق مذهب عالم ؟

هر صفحه ده بیر شکل حقیقت ایده ر ابراز ،
هرگون چه ویریر بیرورقه مُسقلب عالم .

بیك درس معاف اوقونور هرورقنده ،
یارب ! نه گوزدل مکتب اولور مکتب عالم .

بو جسم کشفک نره سی مرکز قوت ؟
یارب ! نه کَـطِیّـه یله گزه رقالب عالم ؟

سُبْحَانَكَ يَا مَنْ خَلَقَ الْخَلْقَ وَسَوَّى ،
سُبْحَانَكَ سُبْحَانَكَ سُبْحَانَكَ أَلْفَا .

اُی قدر نکه اولمایان آغاز و تناهی !
 ممکن دگیل اوصافکی ادراک کاهی .

هر سنه قیلار وارلنکه حسن شهادت ؟
 هر ذره ایدر وحدتکه عرض گواهی .

حکمتک قیلار اظهار بو آثار ایله مـهری ،
 اُسرك ایدر ابراز بو انوار ایله ماهی .

دلیر بیساط رنمک مرغ هوایی ،
 سیراب ز لال کرمکدر صوده ماهی .

ایلر کرمک آتشی گلزار خلیله ،
 مغلوب اولور پشه یه نمرود مـباهی .

ظالمی عدالت نه زمان خاک ایدر جکدر ؟
 مظلوملرک چیتساده در گوگلره آهی .

بیگانه لره منحصر انواع حظوظات !
 محترده عشقکه مخصوص دواهی !

سنسک ایدر اضلال نیجه اهل طریق ،
 سنسک ایدر اهدان نیجه گمگشته راهی ،

حکمتک که اولو موجب خیر و شر افعال ،
 یارب ! نه ایچیندر بو اواسر ، بو نواهی ؟

سندندر آلهی یینه بومکر و بوقتنه !
 بومکر و بوقتنه یینه سندندر آلهی !

گفتی بکن و باز زنی سنک ملامت ؟
 دست من و دامان تو در روز قیامت .

بیر قطره ایچن چشمه پُرخون فنادن ،
باشن آلاماز بیر دخی باران بلادن .

آسوده اولام دیرسهك اُگر گلمه جهانه ،
میدانه دوشن قورتولاماز سنك قضادن .

نابت قَدم اول مرکز مأمون رضاده ،
وارسته اولوب دائره خوف ورجادن .

دورسون کف حکمکده ترازوی عدالت ،
خوفك وار ایسه محکمه روز جزادن .

هرکیم که آزار بوی وفا طبع بشرده ،
بکُزهر اوکا کیم دولت اومار ظل هِمادن .

بی بخت اولانك باغنه بیر قطره سی دوشمه ز ،
باران یرینه دروگره یاغسا سِبادن .

أرباب کمالی چکمه ز ناقص اولانلر ؛
رنجیده اولور دیده خُشفاش ضیادن .

هر عاقله بیر درد بو عالمده مقرر ،
راحت یاشامش وارمی گروه عقلا دن !

حل ایتمه دیلر بولغزك سَیرینی کیمسه ،
بیك قافله گچدی حکمادن ، فضلادن .

قیل صنعت استادی تحیرله تماشا ،
دم اورما ، اُگر عارف ایسهك چُون و چرادن .

ادراك معالی بوکوچوک عقله گرکه ز ،
زیرا بو ترازو اوقادار ثقلتی چکمه ز .

دەرڭ نە صفا وار عىجا سىم وزرىندە ؟
انسان يىر قىر ھېسنى ھىن سىفرىندە .

يىر رىڭ وفاوارى نظرىل شوسىپىرڭ ،
نەلىل ونھارىندە ، نە شمس وقىرىندە .

سىر ايتدى ھواوزرە دىنىرتخت سايمان ،
اول سلطنتىڭ يىللىر ئسىر شىمدى ىرىندە .

ھىراولۇق اگرايىتىر ايسەڭ اولما جھانڭ
ذوقىندە ، صفاستىدە ، غىمىدە ، كدىرىندە .

جانان گىدە ، رىندان داغىلا ، مىاولارىزان ،
بويلە گىجەڭڭ خىر اومولورى مى سىرىندە ؟

خىراومما اگىر صدر جھان اولسادە بالفرض ،
ھىركىم كە خىساست اولامىرق وگھىرىندە .

يىلدىز آرايىب گوگدە نىچە ئۇتىرفە مىنجم ،
غفلت ايلە گورىمەز قوبوبى رھگدىرىندە .

اونلر كە وىرىر لاف ابلە دىنبايە نظامات ،
يىڭ نورلو تىسىب بولونور خانەلىرىندە .

آيىنەسى ايشدىر كىشىنىڭ ، لافە باقىلماز .
شىخىڭ گورىونور رىتبە عقلى ائىرىندە .

بىن ھىرنە قادار گورىدم ايسە بىعض مىضرت ،
ئابت قدىم يىنە بورا يىڭ اوزەرىندە :

انسانە صداقت ياقىشىر گورىدەدە اكراھ ؛
باردىمىچىسىدىر دوغرىلرڭ ھىضرت اللە .

غدر ایدم رعایاسینه والی اُیالت ،
دنیاده وعقباده نه ذلت نه رذالت .

لا یقیمیدرانسان اولانه وقت قضاده
حق ظاهر ایکن باطن ایچین حکمی املت ؟

قاضی اولا دعواچی ومحضردخی شاهد ،
اول محکمه نك حکمنه دیرلری عدالت ؟

أی مرتکب خر بونه ذلت که چکرسک ،
پیرقاج غروشه مدت عمرکجه خجالت !

لعنت اولا اول مالکه که تحصیلنه آنک ،
یادین اولا ، یاعرض ویاناموس اولا آلت .

آدم اولانک خیراولورآدملره قصدی ،
انسانلغه انسانده بودر ایشته دلالت .

انسان، اوکما دیرلر که ایدم قلب رقی ،
آلام بنی نوعی ایله کسب ملالت .

آدم، اوکما دیرلر که غرضدن اولا سالم ،
نفسنده دخی ایلایه اجرای عدالت ،

صادق گورونور کسوده ارباب خیانت ،
مرشد صابیلیر وهله ده اصحاب ضلالت .

أکثر کیشینک صورتنه سیرتی اویماز ،
یارب! بونه حکمتدر ، آلهی! بونه حالت!

امید وفا ایلهمه هر شخص دَغَلده ،
چوق حاجیلرک چیقدی خاچی زیر بَغَلده .

بیر عبد حبش دهره اولور بخت ایله سلطان ،
ضحاکک ایدر ملکنی بیر کاوه پریشان .

اقباله ، ادبارینه بل باغلاما دهرک ،
بیر دائره ده دور ایدمهز چنبر دوران .

ظالم یینه بیر ظلمه گرفتار اولور آخر ،
ألسته اولور او یبقانک خانه سی ویران .

أ کثر گورولور چونکه جزا جنس عملدن ،
أبحامده آهندن اولور رخنه سوهان .

تذکیر اولونور لمن ایله حجاج ایله جنکیز ،
تجیل ایدیلر نوشروان ایله سلیمان .

قابلمیدر ألفاظ ایله تغییر حقیقت ؟
ممکنی که تفریق اولونا کفر ایله ایمان !

بیر خاکدن انشا اولونور دیر ایله مسجد ،
بیردر نظر حقه مجوس ایله مسلمان .

هر دردک اولور چاره سی ، هر ایگله بن اوله ز ،
هر محنته بیر آخر اولور هر غمه پایان .

گه چاک اولونور دامن پاکیزه عصمت ،
گه عفت ایدر آدمی آرایش زندان .

صبر ایت ستمه ایسته ر ایه ک حسن مکافات ،
فکر ایله نه ظلم ایله دیلر یوسفه اخوان .

ظالم لر بیرگون دیدیریر قدرت مولی :
« تالله لقد آتٰک الله علینا . »

هر شخصى حريم حقہ محرمى صانيرسك؟
هر تاج گين چولسىزى آدمى صانيرسك؟

دهرى آراساڭ بېگده پير آدم بولامازسك،
آدم گورونن خرلى آدمى صانيرسك؟

چوق مقبلى گورددم، كه گولر، ايجى قان آغلار،
خندان گورونن هر كسى خرمى صانيرسك؟

بيل علقى، قيل صوگرا مداواته تصدى،
هر مرهمى هر ياره به مرهمى صانيرسك؟

كبره نه سبب؟ يوقساوزيرم ديه گرچك،
سن كندىكى دستور مكرمى صانيرسك؟

اى مفتخر دول يك روزه دنيا،
دنيا ساڭا مخصوص ومسلمى صانيرسك؟

خالى نه زمان قالدى جهان اهل طمعدن؟
سن ذاتكى بوعله ائرمى صانيرسك؟

اڭا وماديفك كشف ايدەر اُسرار دورنك،
سن هر كسى كور، عالمى سرسمى صانيرسك؟

پيرگون گله جك - نده پريشان اولاجقسك،
اى غنجه بوجميتى هر دمى صانيرسك؟

نامرد اولاييم چرخه اگرم نت ايدەرسم،
جورگله سنك بن كدر ايتسمى صانيرسك؟

اللّٰهه توكل ايدەنك ياورى حقدر،
ناشاد گوگول بيرگون اولور شادا ولاجقدر.

يك رنگنه آلدانماڤلك اُسكى فلڪدر ؟
زبرا فلگك مشرب ناسازى دونكدر .

يا بستر كمخاده ، يا ويرانه ده جان وير ؟
چون باى وگدا خا كه برابر گيره جكدر .

اللهه صيغين شخص حليمك غضبندن ؟
زيرا يوموشاق خويلو آتاك چيفته سى پكدر .

ياقدى نيجه جانلر اونزا كتله تبسم ،
شيرك دخى قصد ايتمه سى جانه گوله ركدر .

بد اصله نجاتى وبرير هيچ اونيفورما ؟
زردوز پالان اورساك اُشك يينه اُشكدر .

بدمايه اولان آكلاشيلير مجلس ميده ؟
عشرت گهر آدمى تميزه محكدر .

نصح ايله يوله گلمه نى ايتمه لى تكدير ؟
تكدير ايله اوصلا نمايانك حقى كوتكدير .

نادانلر ايدەر صحبت نادانله تلذذ ،
ديوانه لرك همدى ديوانه گركدرد .

عفو ايله مبشرميدور اصحاب مراتب ؟
قانون جزا عاجزه مى خاص ديمكدرد ؟

ميليونله چالان مسند عزت نه سير افراز ،
بير قاچ غروشى مرتكبك جابى كوره كدر .

ايمان ايله دين آقچه در ارباب غناده ،
ناموس وحيّت سوزى قالدى فقراده .

اقبال ایچین اُجانی رعایت یگی چیقدی ،
بیلمه ز ایدک اُول بودرایت یگی چیقدی .

سرقت چو غالب لفظ صداقت مودالاندی ،
ناموس تلم اولدی ، حمیت یگی چیقدی .

دوستانلره اُجانی ذم اولدی ظرافت ،
دلداردن اُغیاره شکایت یگی چیقدی .

صادقلری تحقیر ایله رد قاعده اولدی ،
خیرسیزلره اکرام و عنایت یگی چیقدی .

حق سویله یز اُول دخی منفورابدی گرچه ،
خائنلره اُماکه رعایت یگی چیقدی .

اُوراق ایله اعلان اولونور جله نظامات ،
اُلفاظ ایله ترفیه رعیت یگی چیقدی .

عاجز اولانک کتم اولونور حق صریحی ،
محملری هر برده حمایت یگی چیقدی .

اسناد تعصّب اولونور مرد غیوره ،
دینسزلره توجیه رویت یگی چیقدی .

اسلام ایمش دولته بایند ترقی ،
اُول یوغیدی ایشبو روایت یگی چیقدی .

ملیتی نسیان ایدرک هر ایشم زده ،
اُفکار فیره نگه تبعیت یگی چیقدی .

اُیواه! بو باز بجهده ییزلر یینه یاندق ؛
زیرا که زیان اورتاده ، بیلهم نه قازاندق ؟

ظاھرده گوروب یزلی صائما عقلايز،
ییز بیر سورو عاقل صفتنده بدلايز .

عاقل دینیلیرمی ییزه، کیم حالی بیلیرکن،
دلدادۀ آلایش نیرنک هوايز .

یاران وطندن ییزی اوزلهر بولونورسا،
دوشدک سفر غربته محتاج دعايز .

ترکیب عجیبز ایکی خاصیتمز وار،
أحباءنک دولتییز، خصمه بلايز .

کُشجیده دورورخرقه من آلتنده کنوزات،
دوویشلرز، گرچه نظرده فقرايز .

عقبایه یارار بیر ایشمز یوق ایسه باری،
آزاده دل شائبۀ زرق و ریایز .

دولتلورله یزلی تحقیر دوشرمی؟
ییز عاجز ایسه کده یینه مخلوق خدايز .

بیرآفت خونخواره أسیراولدی گوکول کیم،
هر نازینه هر لحظه ده بیك کره فدايز .

خاطرده دورور صحبتنک لذتی حالا،
گرچه اوشرفدن نیجه ییلدرکه جدايز .

هرجورینه راضیلرز، آی شاه ملاحه،
ییزلرکه قولز، متمص باب رضايز .

ایسته و ییزه لطف أیله، دیلهر ییزدن ایراغ اول،
دنیا ده همان سن شرف و شان ایله صاغ اول.

هرملت ایچین یردوزی یه عدلگی عام ایت ،
فکر غضب حضرت معبود اُنام ایت .

بَوَال چه زمزی لستله آکار خلق ،
س کعبه گیبی کندیگی حرمله بنام ایت .

اینجیمه مک ایسته رسه کُ اُگر ملک فناده ،
بیر کیمسه بی اینجیمه مگه حصر مرام ایت .

بیر یرده که بوق نغمه کی تقدیر ایدم جک گوش ،
تضییع نفس اَبله مه ، تبدیل مقام ایت .

عورت گیبی مغلوب هوا اولما اُر اول ، اُر
نفسک سنی رام اتیه ، سن نفسکی رام ایت .

مانند شجر نابت اولور نابت اولانلر ،
هرهانگی ایشک اُهل ایسه کُ اوندده دوام ایت .

نقصانگی بیل ، بیر ایشه یا باشلاما اَوّل ،
یا باشلادیفک کاری پذیرای ختام ایت .

اوغر ارسا صبا راهک اُگر سمت عراقه ،
بغداد ایلنه دوغرو دخی عزم و خرام ایت .

مردان سخندان زیارت ایدوب اوندن ،
آداب ایله گیت روضه روحی یه سلام ایت .

تحسینی عرض اَبله یوب اَوّلجه ضیا نک ،
بوییتی حضورنده اوقو ، ختم کلام ایت :

میدان سخنده بوغیکن سن گیبی بیر اُر ،
بیر شاعر روم اولدی ساکما شیمدی برابر .

وزنی : مفعول مفاعیل مفاعیل فاعولن
زیر ابو ترازواو قادار ثقل تی چکمه ز

سَمِيعٌ بَصِيرٌ

-۱-

بوکار گاه صنع عجب درسخا به در ،
هر نقش بر کتاب لادن نشانه در .

گردون بر آسیاب فلاکت مدار در ،
گویا ایچنده آدم آواره دانه در .

مانند دیوبچّه لرین التقام ابده در ،
کهنه رباط دهر عجب آشیانه در .

تحقیق اولونسا نقش تمایل کائنات ،
یا خواب و یا خیال و یا خود بر فسانه در .

منجر اولور امور جهان بر نهایت ،
صیفک شتایه میلی ، بهارک خزانه در .

کسب یقینه آدم ایچین یوقدر احتمال ،
هر اعتقاد عقله گوره غائبانه در .

یارب ! نه در بوکشمکش درد احتیاج ؟
انسانک احتیاجی که بر لوقا نانه در .

یوقدر سپر بوقبه فیروزه فامده ،
ذرات جلّه تیر قضایه نشانه در .

أصل مراد حکم ازل بولادر وجود ،
ظاهرده کی صواب و خطا هپ بهانه در .

بیر فاعلک مآثریدر جلّه حادثات ،
نه اقتضای چرخ ونه حکم زمانه در .

سَبَّحَانَ مَنْ تَحَيَّرَ فِي صُنْعِهِ الْعُقُولُ ،
سَبَّحَانَ مَنْ بِقُدْرَتِهِ يَعْجِزُ الْفُجُولُ .

أجرام بی نهایت ایلہ پُر در آسمان ،
نسبت اولونسا ذره دگیلدر بوخا کدان .

بیك شمس تابدار وهزاران مه منیر ،
یوز بیك ثوابت وینجه سیّاره عیان .

هر شمس ایدهر توابع مخصوصه سیله سیر ،
هر تابعه توابع اُخری ایدهر قران .

هر شمس ایدهر لواحقنه نشر فیض خاص ،
هر لاحقك طبیعتی أمثالثه نهان .

هر جمله مركززنده ایدهر سیر بی وقوف ،
هر قطعه محورنده بولور فیض جاودان .

هر جمله وسیعده مبسوط بیك وجود ،
هر قطعه فسیحده مشهود بیك جهان .

هر بیر وجود مصدر اولور بیك وجود ایچین ،
هر بیر جهان هزار جهانندن ویریر نشان .

هر ذره ده طریقه مخصوصه اوزره فیض ،
هر جسمده طبیعت مخصوصه اوزره جان .

هر عالمك سنین وتواریخی مختلف ،
هر بیر زمینده باشقا حساب اوزره در زمان .

پیوسته در سواحلی گرداب حیرته
بیر بحر در که حاصلی بو بحر بیکران .

سبحان من تحیر فی صنعه العقول
سبحان من بقدرته یمجز الفحول

بیر ذره در که ذره نامنتهای خاک ،
بیر ذره خارجه ایدمه ز اوندن انفکاک .

گتی لهیب نار ایله بیرکوی آتشین ،
رقشری مجاریم و نهر ایله چاچکاک .

نسبتله قشری حجمه اول لب آتشک ،
شول قبه در که فرش اولونا اوندمه برک تآک .

بو قشردر که جلّه حیوانه روز و شب ،
احضار رزق وتوشه ایچین ایله ر انهماک .

کاهی تنفس ایله ییچک اژدر زمین
کوه شرر فشائلر ایدمه ر ارضی لرزه ناک .

اول ذره جسیمه بی فانوس شمع وار ،
اولش محیط توده بتوده نسیم پاک .

کیم روز و شب اوسفره عالمشمولدن ،
هر نفس رزقن آلامده بر وجه اشتراک .

بونقطه در عین و شمالی بیان ایدن ،
ایله ر جهان عقل بومرکزدن انسلآک .

ذرات کتون بونده بولور نشوه حیات ،
أفراد خلق بونده چکر جرعه هلاک .

خسبیده فراش اماندر نفوس هپ ،
بیر طوپ شعله ناکده بی قید و همرباک .

سبحان من تحیر فی صنعه العقول ،
سبحان من بقدرة یعجز الفحول .

دندان شیرہ لوڤا اولور آهوان زار ،
 بیرگوسفندی طعمه قیلار گرک جانشکار .

بی جرم ایکن غذای غنا کب اولور مگس ،
 معصوم ایکن کبوتری شاهین ایده رشکار .

حاجز ایکن عقابه گرفتار اولور کشف ،
 غوک ضعیفی قوت ایدینیر بی وسیله مار .

بی جنحه ماکیان بجه بی چاک ایده زغن ،
 بی سابقه دوپاره ایده موشی موشخوار .

گنجشک زاری باشه بُرّان هلاک ایده ،
 ایلر تذرّوی پنجه غدرنده باز خوار .

مار زمینه لوڤا اولور سرغ تیز پر ،
 سرغ هوایه طعمه اولور ماهی بحار .

غواصی حرص گوهر ایدر لقمه نهنگ ،
 کبکی امید دانه ایدر نلّیه شکار .

دردانه درونی ایچین چاک اولور صدف ،
 آوازیدر قفسده ایدن بلبل نزار .

بیدسترک ملاکنه خایه اولور سبب ،
 قتل ستمور زاره اولور پوستی مدار .

غالب زبونی قاعده در ایلهمک تلف ،
 یرده ، هواده ، بحرده جاری بوکیودار .

سبحان من تحیرفی صنعه العقول ،
 سبحان من قدرته یمجز الفحول .

گام آفتاب و گاه کواکب گهی جاد ،
اولدی اله معتقد زمره عباد .

گه عجل و گاه آنش ویزدان و اهرمن ،
گه نور و طامت اولدی قضا یای اعتقاد .

عقل و جمال و عشق اله اولدی بیر زمان ،
بتلر له دولدی بیر نیجه ییل جمله بلاد .

انجام ایردی نوبت توحید ذات حق ،
گلدی ظهوره بونده ده بیك فتنه بیك فساد .

گه عین و گاه غیر صانوب خلق و خالق ،
گه جمه گاه فرقه عقول ایتدی اعتماد .

اولدی هزار ذات دینوب گه صفاته عین ،
بیر اصلده گهی نیجه اصل ایتدی اتحاد .

هر شخص نفس عنصربه نسبت ایله یوب ،
عقلانجه بیر اله مشخص ایدر مراد .

یکدیگره نه رتبه مخالفه شخص و عقل ،
عالمده اول قادار متخالفدر اعتقاد .

حکمت بودر که آخرینه خصم اولور بیلوب ،
هر قوم کندی مسلکفی منهج سداد .

اما بو اختلاف ایله مقصودی جمله نك ،
بیر خالقه خلوص ایله ایتکدر انقیاد .

سبحان من تحیر فی صنعه اله ،
سبحان من قدرته یعجز الفحول .

گلار گولر فغانله گچر عمر عندلیب ،
بیار احتضارده اجرت دیله رطیب .

مانند لاشه نعش توانگر ذلیل و خوار ،
کرکس مثال وارث و غسال نارسکب .

بالین نازه خواجه شهر ابله ر اتکا ،
خاک مذلت اوزره یاتار آج بیر غریب .

پرتوفروز بزم طرب شمع خنده ریز ،
پروانه شکسته پر افتاده لهیب .

ثوم و بصل چوزرگس ولاله کشاده لب ،
محبوس کسج محفظه تنگسناده طیب .

بستر نواز عز و صفا احمق خسیس ،
کلخن نشین ذل و هوان عاقل حسیب .

که دولت جهانندن ایده ر جهل بهره یاب ،
که لقمه عشادن ایده ر عقل بی نصیب .

مقبول بزم صحبت اولور مفسد لیم ،
منفور طبع عالم اولور ناصح مصیب .

گاهی محقر جهلا شاعر بلیغ ،
گاهی مسخر حقا فاضل ادیب .

بیر عاجز که معیشتی نقصان پذیر اولور ،
بیر ظالم که اموری ایده ر کسب فروزیب .

سبحان من تحیر فی صنعہ العقول ،
سبحان من بقدرته یعجز الفحول .

یارب! نہ در بودہ رده ہر مرد ذوفنون
 اولمش بلای عقل ایلہ آرامدن مصون ا

یارب! نیچین بو عرصہ دہ ہر شخص عارفک
 مقدار فضلنہ گورہ دردی اولور فزون ا

ہرہانگی سویہ عطف نگاہ ایتسہ بی حضور؟
 ہرہانگی شیتہ صرف خیال ایتسہ عقلی دون.

ممکنمیدر حقیقت اشیای وزن و درک ؟
 میزان عقلہ درہم تعدیل ایکن ظنون .

کنجیدہ بصیرت اولور می بو عجز ایلہ ؟
 حیثیت حوادث و کیفیت شوں .

گویا کہ بونجہ محنت و غم آرز گلوب اولور،
 بیردہ تحکم جہلا ایلہ باغری خون .

بیلمہم کہ مقتضای نظام جہانمیدر ؟
 دائم جہاندہ جاہل اولور مسعدت نمون ا

جاری جہان جہان اولایلدر بوقاعدہ ،
 بیر احمق دنی بہ اولور اہل دل زبون .

نادان فراز عز و سعادتدہ سرفراز ،
 دانا حسیض عجز و مذلتدہ سرنگون .

نادانی کام پرور ایدہر طالع بلند ؟
 اہل کمالی صائل ایدہر بخت واژگون .

سبحان من تحیر فی صنعمہ العقول ،
 سبحان من بقدرتہ یعجز الفحول .

دوشدی جدا نعیب صفادن أبوالبشر ،
اولدی خلیله تجربه گه گردن بشر .

یعقوبی قیلدی فرقت فرزند آشکبار ،
اولدی جناب یوسفه چاه بلا مقرر .

ایوبی علت بدن ایگله تدی زار زار
مینشاره ایله دی زکریا فدای سر .

باشی کسیلدی غدر ایله بحیای مرسلک ،
چیقندی سمایه ظلم ایله عیسی بی پدر .

طاغنده نملی لعله دونوب اولدی هم شکست
یوم اُخُددنه دُدره ناب پیغمبر .

طاش باغلادی بجاءه ایله بطن پاکنه ،
دنیا به رغبت ایله مه دی سیدالبشر .

تأثیر سمله ایله دی صدیق ارتحال ،
اولدی شهید تیغ قضا عاقبت عمر .

أنجام ایردی جامع قرآن شهادته ،
آخر جناب حیدر ده ایتدی تیغ اثر .

مسموماً ایتدی ذات حسن عدنه انتقال ،
مظلوماً اولدی شاه شهیدان بریده سره .

هرکیمده عشق غالب ایسه قرب حضرته ،
اول دکلی اونده در آلم ودرد بیشتر .

سبحان من تحیر فی صنعه العقول ،
سبحان من قدرته یعجز الفحول .

کیمدر بو عجزی خاص قیلان نوع آدمه ؟
کیمدر بونوعی أشرف ایدن جمله عالمه ؟

شیطان ونفسی کیمدر ایدن آلت شرور ؟
کیمدر قویان زبون هوایی جهنمه ؟

منصوری کیم دوشوردی أنالخلق دیارینه ؟
کیم ویردی حکم قتلی ایچین شرعاً کرمه ؟

کیمدر شرابی حرمت ایله تلخکام ایدن ؟
اعمال جام و بادیهی کیم اوگره تن جه ؟

کیمدر یهودی منکر اعجاز حق ایدن ؟
کیمدر مسیحی نفخ قیلان ذات صریحه ؟

کیمدر ویرن جسارت شر و فضاحتی ؟
سفیانہ جعدیه شمرة ابن ملجمه ؟

کیمدر نصیر طوسی هلا کویه سوق ایدن ؟
مستعصی کیم ابتدی قرین ابن علقمه ؟

کیمدر ویرن عليلة تداییه احتیاج ؟
کیمدر قویان صریت اصلاحی مرهمه ؟

زنبور کیمدن ایلهدی تحصیل هندسه ؟
بلبلره کیم ایلهدی تعلیم زمرمه ؟

کیمدر بوکار گامه چکن پرده خفا ؟
کیمدر ویرن تصور نفتیش آدمه ؟

سبحان من تحیر فی صنعه العقول ،
سبحان من بقدرته یعجز الفحول .

ایتمش کیمیی راحت اقبال ایچین فدا ،
اولمش کیمی بلیه ادا باره مبتلا .

اولمش کیمی توانگر دوران ایکن ذلیل ،
اولمش کیمنه ثروتی سرمایه عنا .

طوبلار کیمیی وارث و حادث ایچین نقود ،
ایله ر کیمیی ثروت ایچین عمرینی هیا .

دوشمش کیمی نجسس کبریت أحرمه ،
اولمش کیمنه موجب اولاس کیمیا .

ایتمش کیمین حریص قتال آرزوی شان ،
قیلمش طمع کیه یسنی جان داده وغا .

اولمش کیمی مسخر افسون چشم یار ،
اولمش کیمی مقید گیسوی دلربا .

ایتمش هوای لاله کیمین داغدار غم ،
اولمش کیمنه درد گل ویاسمن بلا .

تفریق ایچین کیمیی اوقور رُقْبَه فون ،
تسخیر ایچین کیمیی یازار نسخه دعا .

اولمش کیمی صفا ایله رند پیاله کش ،
اولمش کیمیی حرص ایله افتاده ریا .

ایتمش خلاصه بیر امل خاص بی لزوم ،
هر شخص حری قید اُسادتله مبتلا .

سبحان من تحیر فی صنعه العقول ،
سبحان من بقدرته یعجز الفحول .

مظلومه ظالم‌آیلەر ایکن ظلم و غدر و آل ،
 کارنده آثم اولدیغنی آیلهمه ز خیال .

أموال خلقي سارق آلوب سارقم دیمه ز ،
 قاتل و بال قتله دخی و یرمه ز احتمال .

بیروجه حق بیان ایدهر آلبته فعلته ،
 هر هانگیسندن آیلهر ایسه ک آیریمجه سؤال .

بیر مملکتده صلب اولونور قاطع طریق ،
 بیررده موجب شرف و فخر اولور بوحال ؟

بیر بلده ده حجاب زنان عیب اولوب یننه ،
 بیرشهرده بوحالت اولور باعث جمال .

مشرب اولور شرابی ایچر حرمتن بیلیر ،
 مذهب اولور حقوق عبادی گورود حلال .

بیر عاقل مسلم الا طواره محرم اول ،
 مشوار و طورینی نظر اعتباره آل .

سیرایت نه دکلی وضع غریبی ایدهر ظهور ،
 کیم هر بیر جنونه اولور باشقا باشقا دال .

وابسته در خیاله أفعالی هرکسک ،
 کیمسه امورینه ایدهمه ز نسبت ضلال .

عقل و جنونی باطل و حق بیان ایچین
 یوقدر جهانده حیفاکه میزان اعتدال .

سبحان من تحیر فی صنمه العقول ،
 سبحان من بقدرته یعجز افعول .

ایله صبح شامی و لیلی نهار ایدەر ،
صیفی قیلار شتا و خزانى بهار ایدەر .

نزع حیات حی ایدەر اُمواته جان ویریر ،
ایله رغبارى آدم و جسمی غبار ایدەر .

جسم خلیله ناری ایدەر نور قدرتی ،
نوری کلیمه حکمتی همرئک نار ایدەر .

لیلی حسی چشمه شیرین ایدوب مدام ،
فرهادی درد عشق ایله مجنون و زار ایدەر .

دملرجه بیر طمعه قیلار قلبی بی حضور ،
ییلرجه بیر اُمله دلی بی قرار ایدەر .

بیر ملکی بیر حریص ستمکار ایچین ییقار ،
بیر قومی بیر منافق ایله تارمار ایدەر .

بیر جسمی عز و ناز ایله صد سال بسله بوب ،
انجام کار نجه مرکه شکار ایدەر .

یوز بیلده بی وجودی قیلوب گنج معرفت ،
آخر یرین نشیمن خاک مزار ایدەر .

عارف اودرکه معترف عجز اولوب ضیا ،
بوحادثات جابه دن اعتبار ایدەر .

ملککنده حق تصرف ایدەر کیف مایشاء ،
ایسته رسه کونی یوق ایدەر ایسته رسه وار ایدەر .

سبحان من تحیر فی صنعه العقول ،
سبحان من بقدرته یعجز الفحول .

وزنی : مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن
یارب نه دربوکشم کش درد احتیاج